

Догађаји у Црној Гори од појаве Милорадовића до Нуман-пашиног похода (1711—1714)

Сви историчари Црне Горе, уколико су својим радовима додиривали вријеме у које пада мисија пуковника Михаила Милорадовића у Црној Гори, нијесу пропустили да о тој мисији као и Милорадовићевој личности нешто не кажу, јер је појава Милорадовића у Црној Гори обиљежила почетак црногорско-руских односа, а сем тога, у то вријеме пада и велика побједа коју су Црногорци на Цареву Лазу извојевали над Турцима.

Поред досад познатих и коришћених извора грађа Државног архива у Котору — на основу које углавном намјеравам одговорити горњем наслову — унијеће много интересантних појединости не само у однос на Милорадовићево дјеловање већ и на збивања у Црној Гори и њеном сусједству у периоду 1711—1714.

У ово вријеме је Млетачка Република, која је Карловачким миром била прекинула непријатељства са Турском, још била у миру са њоме и настојала је да тај мир очува. Зато ће на борбу Црногораца против Турака нерадо гледати, сматрајући да би та борба за коју се могло претпоставити да ће бити помагана од њених сународника у Боки Которској могла и помутити млетачко-турске односе; а сем тога, плашила се и од зближавања малог црногорског народа са Русијом, која је под паролом заштите балканских хришћана већ онда сигурно претендовала не само на протекторат већ и на територијалну експанзију. С обзиром на ове околности разумљиво је што су млетачке власти у Боки будно пазиле на збивања у сусједној Црној Гори. Захваљујући том млетачком интересовању вођена је, и дјеломично сачувана, кореспонденција претставника млетачких власти која говори о Милорадовићевом раду у Црној Гори, о борбама Црногораца и Бокелја против Турака, као и о млетачком држању према свему томе.

Кад је по наговору Карла II, шведског краља, као и Француске и Пољске, које су се плашиле успјеха Петра Великог постигнутих 1709 године у рату са Швеђанима, Турска, која је морала да се не мање плаши тих успјеха, објавила на прољеће 1711

године Русији рат, Петар Велики је одмах одлучио позвати у борбу против Турака и турске поданике хришћанске вјере, и у ту сврху је већ 3/14 марта 1711 године саставио проглас.¹⁾

Претпостављамо да је овај проглас био упућен у све турске покрајине, гдје је било хришћана православне вјере, још способних за борбу, а нарочито у југословенске крајеве. При адресирању овог прогласа није изостала Црна Гора, јер је руском цару морала бити позната ефикасна борба што су је Црногорци раније водили против Турака. Наиме, људи са словенског југа који су директно били ступили у контакт са Петром Великим, међу којима и Сава Владиславић, мора да су му говорили о нашој борби против Турака. Али одлука руског цара да мали црногорски народ позове на борбу против Турака, вјерујем да је прије била посљедица извјештаја и предлога његових дипломатских претставника, нарочито оног у Цариграду, који је и од самих Турака па и од млетачког посланика у Цариграду имао прилике да више него остали руски дипломатски претставници сазна о Црној Гори, него наговарања Саве Владиславића, како мисле др. Глигор Станојевић²⁾ и још неки наши историчари.

Извршење царске одлуке за Црну Гору и њено сусједство било је повјерено пуковнику Михаилу Милорадовићу, старином Херцеговцу, и Јовану Лукачевићу, Подгоричанину.

Из документа³⁾ што га је објавио др. Глигор Станојевић види се да је Милорадовић прије доласка на Цетиње стигао у Грбаљ, који је тада још био под турском влашћу, и 5/16 јула 1711 одржао састанак са грбаљским кнезовима и главарима: „И придосмо прво у мјесто Гербаљ и придосше к нама кнезови и старјешине.“ Из овог документа, заправо, како Станојевић каже, потврде о правима и дужностима Грбљана, коју је уз Милорадовића потписао и његов секретар Јован Јовановић, констатује се да су Грбљани са одушевљењем саслушали царски проглас и да се „добровољно царском величеству преклонише и на службу поћи јего царскога величества“, што значи да су не само били дали пристанак за ратовање против Турака, већ да су прихватили и руску власт, те зато Милорадовић и регулише њихове односе са новим господарем, кога он претставља. Да је Милорадовић започео своју мисију у Грбљу, доказује и његова повеља⁴⁾ издата кнезу Нику Лазаревићу 20 јула 1712 о којој ће касније бити више говора.

¹⁾ Д. Милаковић, историја Црне Горе, Задар 1856, стр. 109.

²⁾ Историски записи, књига IX, стр. 283.

³⁾ Исто.

⁴⁾ Овај докуменат налази се код потомка кнеза Ника др. Филипа Лазаревића, који ми га је љубазно уступио на коришћење, те му и овим путем најљепше захваљујем.

Појава Милорадовића у овим крајевима одмах је била запажена од млетачких власти у Боки, које ће о његовом раду стално извјештавати старије власти. Многи овакви извјештаји упућивани су и млетачком посланику, баилу, у Цариграду. Већ 23 јуна шеф млетачке обавјештајне службе у Котору, пуковник Јеролим Бућа (Букија) јавља баилу Алвизу Моћениго да је у Которску провинцију стигао један Босанац у руској служби, по занимању од ванредног провидура измамаи писмену препоруку на грбальске кнежеве. Јасно је да Милорадовићу, који је био снабдјевен грамагом руског цара, није била потребна никаква друга препорука, а то што ју је затражио од ванредног провидура било је сигурно из разлога да прикрије своје намјере и да свом путовању да̂ неки измтшљени, безазлени, карактер, јер је морао рачунати с тиме да би му млетачке власти, кад би сазнале за праву сврху његовог доласка, с обзиром на тада мирољубиве односе Венеције и Турске, правиле сметње, а он је хтио не само обезбиједити слободан пролаз преко млетачке територије, већ за извјесно вријеме и боравак на истој, како би у овом млетачком крају пропагирао код православних житеља борбу против Турака. У циљу дизања Бокела на борбу против Турака Милорадовић је одмах дошао у директну везу са владиком Саватијем Љубибратићем у Херцетновом, за кога Бућа каже да помаже и бодри Милорадовића. У наставку свог извјештаја Бућа каже да је Милорадовић већ 15 дана у Грбљу и да намјерава подићи на оружје људе са граница Которске провинције. Он већ зна да се Милорадовић тамо показао великодушним, како би стекао повјерење и придобио Грбљане. На крају каже да прати сав његов рад и да о томе извјештава генералног провидура, те да се његовим већ започетим махинацијама супротставља најваљанијим средствима.⁵⁾

Овакав став Венеције — пошто је Бућино супротстављање Милорадовићевим акцијама у Грбљу било свакако наређено од старијих власти — према руским намјерама у овим крајевима није био само посљедица њеног страха од Турака, већ и бојазни да би руски успјеси могли довести у питање не само њене територијалне аспирације, међу којима и Грбаљ, већ да би могли угрозити и њене старе посједе.

Актом од 2 јула Бућа упозорава ванредног провидура да босански трговци, који се налазе у Грбљу у сасвим другом својству, треба да буду предмет сталне будности⁶⁾.

Сматрајући Милорадовићев рад врло опасним по млетачке интересе, генерални провидур напушта своју резиденцију — Задар — и долази у Боку ради што ефикаснијег дјејства у осује-

⁵⁾ Државни архив у Котору (ДАК) — Управно политички списи (УП) 162/29.

⁶⁾ ДАК — УП 609/29.

живању Милорадовићевих планова. Из његовог писма⁷⁾ од 5 јула из Херцегновог упућеног Бући види се да га је Бућа дан раније извијестио о одржавању састанка грбальских кнезова са Милорадовићем. Зато му препоручује да настоји сазнати за одлуку овог састанка; увјерен је да ће Грбљани донијети брзу одлуку с обзиром на скори долазак великих турских снага да их казне. Налаже му да се користи конфидентом Копривицом, јер вјерује да су његови извјештаји потпуно тачни. О свему што буде сазнао треба да га одмах извијести ради доношења потребних одлука. На крају генерални провидур каже да ће га убрзо позвати у Рисан, гдје ће скупа са мајором Росијем одлучити о организацији одбране рисанског краја од упада устаника. Генерални провидур је наиме знао да су оружане акције у Црној Гори већ биле ухватиле великог замаха. И Бућа у свом извјештају⁸⁾ од 3 јула већ говори о једној таквој акцији извршеној близу Грахова.

Намјера генералног провидура да обезбиједи границе према Рисну указује на чињеницу да су се млетачке власти озбиљно плашиле нових збивања у Црној Гори и Грбљу и да су сматрале да ће оружане акције Црногораца и Грбљана бити ефикасније него икада раније и да ће бити средство руских политичких циљева, опасних и за Венецију.

У обезбјеђивању млетачких граница учествовао је и над-интендант Херцегновога, Иван Буровић; он наиме 8 августа јавља ванредном провидуру да је наредио капетану Димитрију Аћимовићу да одмах одведе што је могуће више оружаних људи у Кривошије и Гркавац изнад Рисна, и по могућности у Ораховац.⁹⁾

Појачање на границама није имало само за циљ да онемогући упаде Црногораца на млетачку територију, већ и да се не дозволи млетачким поданицима да прилазе Црногорцима и да се са њима удружују у нападима против Турака; то се види и из извјештаја капетана Леке Папренице од 9 августа, у коме се овај правда за бјекство неких својих људи, „који су 7 августа, пошто су видјели да је пошло све с Кривошија и пуно из Рисна, пошли и они у лупештину“. Израз „пошли у лупештину“ овдје треба сматрати као „пошли у напад на Турке“, јер кад се ради о истовременом одласку на турску територију свих из Кривошија, многих из Рисна и неких наших људи у млетачкој служби, треба у томе видјети организацију која има за циљ не само пљачку. Да се у овом случају не ради о „лупештини“ већ о нападу на Турке доказује и извјештај¹⁰⁾ надинтенданта Буровића ванредном провидуру од 12 августа, у коме стоји да се Гаврило Угурсић, војник

⁷⁾ ДАК — УП 71/29.

⁸⁾ ДАК — УП 617/29.

⁹⁾ ДАК — УП 225/29.

¹⁰⁾ ДАК — УП 262/29.

из чете капетана Папренице, вратио са турско-устаничког бојишта.

Овај одлазак Бокелџа у помоћ Црногорцима био је, мислим, уговорен између Милорадовића и његових агената у Боки, тим прије што се он десио у вријеме црногорског напада на Никшић. О томе нападу говори извјештај¹¹⁾ Димитрија Аћимовића, упућен 9 августа Буровићу, а 10 августа спроведен¹²⁾ ванредном провидуру. У њему, поред осталог, стоји да Црногорци нијесу заузели никшићку тврђаву и да су Турци остали у њој без олова, те да ваде танад из рана својих рањеника и да пушке пуне камењем.

О учешћу Бокелџа у црногорским операцијама против Турака извјестио је Бућа и баила Моћенига; тај извјештај нијесам пронашао, а да је био упућен сазнаје се из баиловог писма¹³⁾ Бући од 13 августа, у коме баило каже да је из Бућиног извјештаја сазнао за посљедњи сукоб између Турака и Црногораца, који јасно говори о томе да је не мање одушевљење млетачких поданика, Бокелџа, од турских поданика, Црногораца, у вршењу таквих акција. Баило у истом писму каже да све више јача дух Црногораца (мисли свакако услијед подршке од стране Бокелџа — С. М.), те да услијед тога пријети опасност од неугодних збивања и још неугоднијих посљедица самих тих збивања. Он вјерује да је Бућа извјестио генералног провидура о везама које „два Босанца“ одржавају са „грчким владиком настањеним у Херцегновом“ и да ће бити спријечена свака њихова даља сарадња.

За везе Милорадовића и Бокелџа интересирали су се, што је сасвим природно, и Турци, који су у Грбаљ слали своје повјерљиве људе да нешто сазнају.¹⁴⁾

Из писма генералног провидура Бући од 20 августа види се да је он од Буће сазнао да је Милорадовић са Грбљанима, Поборима, и Мајињанима (не каже се у коликом броју — С. М.) тих дана био код Тројице (горско седло 3 километра далеко од Котора — С. М.). Генерални провидур тражи објашњење од Буће како је могао Милорадовић прићи Тројици и да ли су људи који су одређени да је чувају извршили своју дужност, јер да из његовог извјештаја не произилази да је Милорадовић употрежио икакву силу. Њега интересује сазнати из којих се је разлога Милорадовић тамо задржао, у којем правцу је наставио кретање и куда води пут преко Мирца, којим се он, како је Бућа нагласио у свом извјештају, упутио са својим људима. Даље генерални провидур наређује Бући да појача страже на Тројици и обавијести командире стража да ако би Милорадовић поново покушао туда, или

¹¹⁾ ДАК — УП 226/29.

¹²⁾ ДАК — УП 227/29.

¹³⁾ ДАК — УП 73/29.

¹⁴⁾ ДАК — УП 625/29.

преко других мјеста на млетачку територију прећи, треба да му на лијепи начин ставе до знања да, пошто је Венеција у миру са Турцима, не може дозволити пролаз преко своје територије људима наоружаним против султана, као и то да ће се исти став примигенити и према Турцима уколико би покушали оно што он сада ради; Венеција ће, уосталом, увијек овако поступати због пријатељства које влада између ње, руског цара — његовог господара — и султана, међу којима ће вазда бити подржавани најбољи односи. У постскриптуму генерални провидур савјетује Бући да би било добро нагласити Милорадовићу да се, пошто се његови људи крећу по турској територији, не може са њиме имати икаквог додира и из врло важних здравствених обзира, о којима млетачке власти воде нарочиту бригу, те ће се под овим изговором моћи оправдати отпор млетачких снага сваком његовом новом покушају прелаза преко млетачке територије. О овоме, наставља генерални провидур, треба обавијестити и гувернера Рисна, како би и он у датој потреби на исти начин поступио.¹⁵⁾

Према овом документу јасно је да су „Милорадовићеви људи“ из Боке скупа са њиме одлазили у Црну Гору ради војних операција. Прије него да је те људе предводио у борби, могло би се претпоставити да их је само упућивао у Црну Гору и на извјесној релацији пратио, па се затим враћао ради мобилисања и упућивања нових снага. Ову претпоставку оснажује и чињеница што генерални провидур каже у постскриптуму да „пошто Милорадовић шаље своје људе у турску територију, не може се имати никакви додир са њиме“. Према томе, његов штаб је у Грбљу и одатле он упућује борце, који се по обављеним операцијама враћају, и од којих пријети опасност да пренесу заразну болест — кугу, с обзиром да се у Црној Гори не прибјегава оним мјерама предострожности које се примјењују на млетачкој територији. Сасвим је схватљив такт млетачких власти у односу на Милорадовића, наиме да му се под изливом здравствених разлога отежа комуникација са Црном Гором, али изненађује околност да се и у односу на млетачке поданике из рисанског краја, према којима би било природно да млетачке власти примјењују оштре мјере па и казне за дјеловање противно ставу самих тих власти, а не да се у неку руку извињавају, али истовремено ова чињеница указује на увјерење млетачких власти да је Милорадовић организовао и преко својих агената вршио пребацивање људи из овог другог краја Боке у Црну Гору.

Из страха да им Турци не замјере, млетачке власти су настојале да прекину сваку везу са територијом на којој су се водиле оружане акције против Турака, тако, на примјер, кад су им се средином августа неки Корјенићи и Риђани обратили за дозволу доласка у Боку у трговачке сврхе, генерални провидур им

¹⁵⁾ ДАК — УП 69/29.

ускраћује улаз и наређује да им се да негативан одговор опет под изликом здравствених обзира.¹⁶⁾

У вези са збивањима у Црној Гори млетачке власти у Боки су очекивале једну јачу интервенцију Турака, па су хтјеле да на вријеме буду о томе обавијештене ради — како је наглашавано у упутствима издаваним у том смислу — „равнања и предузимања потребних мјера предострожности.“ Ова обавијештења генерални провидур је тражио од Буће, као шефа обавијештајне службе, а добијао их је и од которског ванредног провидура и других млетачких функционера.

Бућа је, захваљујући својим везама у Албанији и Црној Гори, могао много сазнати о стварима које су се односиле на ситуацију у Црној Гори као и на намјере и планове Турака. Још у току Морејског рата он је био остварио врло тијесне везе са Црногорцима, са којима је, предводећи један млетачки коњанички одред, учествовао у биткама против Турака, и са чијим је главарима одржавао присне и пријатељске односе, тако да се са неким од њих и братимио.¹⁷⁾ У интервалу турско-млетачког мира, који је настао после Морејског рата и трајао до краја 1714 године, Бућа је био у врло добрим односима са скадарским пашама и ишао к њима у Скадар; један од њих, Тахир Махмуд Беговић, говорио је да је у сродству са њиме.¹⁸⁾

Међу Бућиним агентима за обавијештајни рад на терену Албаније и Црне Горе био је и барски надбискуп Вицко Змајевић. Са Змајевићем се био Бућа тијесно повезао за вријеме Змајевићевог боравка у његовој кући, од маја 1709 до почетка 1713; за ово вријеме Змајевић је био од млетачких власти повјерен на чување Бући, кога назива својим анђелом чуварем, пошто му је живот био угрожен због крвне освете која му је пријетила у вези са убиством истакнутог Пераштанина Вицка Бујовића, у чијем је убиству био уплетен надбискупов брат Матија, касније руски адмирал.¹⁹⁾ Како је и Змајевић ради свог вјерског рада настојао, а и добрим дијелом успијевао, да одржава тијесне и пријатељске везе са скадарским пашама и њима блиским људима²⁰⁾ могао је можда и више него сам Бућа да сазнаје оно што је интересовало млетачку обавијештајну службу; у сваком случају надбискуп барски и шеф млетачке обавијештајне службе срећно су се допуњали, те се тако и на овај начин Змајевић одуживао

¹⁶⁾ ДАК — УП 80/29.

¹⁷⁾ Види моје чланке: Плење Никшићи у Морејском рату, Историски записи, година 1954, св. 1, стр. 24 и 29 и Један докуменат о учествовању митрополита Саватија Љубибратића у биткама Морејског рата, Историски записи, година 1953, св. 1, стр. 267 и 268.

¹⁸⁾ Јован Радонић, Римска курија и јужнословенске земље од XVI до XIX вијека, Београд 1950, стр. 527 и 529.

¹⁹⁾ Исто, стр. 522—527, 529, 531, 532.

²⁰⁾ Исто, стр. 505—510, 520.

Бући на дугом гостопримству. Генерални провидур, свакако знајући за сарадњу ове двојице, као и за Змајевићеве боље могућности сазнавања планова које скадарски паша држи у тајности, наређује 29 августа 1711 Бући да упозори Змајевића да се преко свог извјеститеља обавјештава, и то са што је могуће више потанкости и тачности, о намјераваним кретањима турске војске и да му та обавјештења с времена на вријеме доставља.²¹⁾

С обзиром на ситуацију у Црној Гори млетачке власти у Котору су морале одустати од употребљавања Црногораца као дипломатских курира за Цариград, јер су Турци из репресалија према Црној Гори почели били нападати и на разне начине злостављати и Црногорце — курире у млетачкој служби, и поред више пута поновљених фермана од стране султана да се млетачким куририма кроз турску територију гарантује несметано кретање. Из више докумената у којима се говори о обављању курирске службе види се да су млетачке власти сматрале Црногорце најспособнијим и најбржим, те су се скоро искључиво њима и служиле на релацији Котор—Цариград, која је била најтежа и најопаснија. Наравно, више из страха за судбину своје дипломатске поште, него да поштеде животе Црногораца, млетачке власти су биле одлучиле да их, док се не угуши устанак у Црној Гори, више не употребљавају. У писму²²⁾ од 31 августа Бућа упозорава баила да своју пошту више не шаље по Црногорцима већ по млетачким поданицима или Албанцима, пошто су оне које је посљедњи пут био упутио Турци зауставили у Скадру због „бесмисленог устанка Црногораца с намјером да помогну потхват Руса“; истина, овај пут су се извукли јер су се били претставили као млетачки поданици.

У извјештају од 26 септембра Бућа поново савјетује баилу да не упућује курире Црногорце. Овом приликом не говори о ситуацији у Црној Гори пошто је, каже, у Котору генерални провидур који ће га о томе обавијестити.²³⁾ И заиста, из одговора²⁴⁾ баила Бући од 10 октобра види се да га је генерални провидур лично извјештавао о акцијама у Црној Гори. Генерални провидур му је у једном од тих извјештаја нагласио да борави у Боки с намјером да спријечи млетачке поданике од учествовања у црногорским акцијама. Баило вјерује да ће мудрост и ауторитет генералног провидура бити да одврати Бокелје од подузимања икаквих акција, као и то да ће он бити већ увјерио турске команданте у исправност млетачког држања. Он вјерује и то да ће устанак Црногораца, уколико не буде помаган од млетачких поданика, бити лако угушен, те очекује о томе вијести као и о

²¹⁾ ДАК — УП 87/29.

²²⁾ ДАК — УП 163/29.

²³⁾ Исто.

²⁴⁾ ДАК — УП 53/29.

свакој другој појединости која се односи на збивања у Црној Гори. Наглашава да ће се за преношење поште служити само млетачким поданицима све док га Бућа не буде извијестио о потпуном угушивању покрета у Црној Гори.

Генерални провидур, који је морао за извјесно вријеме напустити Боку, из Сплита, забринут догађајима у Црној Гори, 15 децембра препоручује Бући нарочиту будност у погледу чувања граница.²⁵⁾ Три дана касније поново, из Дрњиша, пише Бући, одговарајући на тек примљени извјештај; из овог одговора Бући види се да су Црногорци поново извршили напад на Никшић и да у вези са тиме генерални провидур опширно пише ванредном провидуру да увјери херцеговачког пашу, као што је то било обећано другим херцеговачким командантима, да ће бити кажњени кривци, као и да су предузете мјере у односу на Ришњане. И заиста, извјесне мјере против Ришњана су биле већ предузете, јер у наставку свог одговора Бући генерални провидур каже да ће у погледу исплате у износу од једне лире дневно таоцима из Рисна одговорити другом приликом. За касније резервише и своју одлуку у вези са узимањем талаца са Леденица. На крају тражи од Буће да га извијести да ли су Црногорци и други (овдје је очито да се мисли на Бокелје учеснике у црногорским акцијама против Турака — С. М.) тражили да говоре са њим, као што су то раније жељели.

Овај докуменат јасно говори о учествовању Бокелја у оружаним акцијама Црногораца против Турака, јер су кривци које треба казнити Бокелји, који су у тим акцијама учествовали, и од којих су баш због тог учествовања и узимани таоци.

Из писма генералног провидура упућеног 24 децембра из Сплита Бући види се да је кореспонденција ових била врло честа, вјероватно свакодневна. И у овом писму генерални провидур препоручује Бући опрезност према пограничним поданицима и према Грбљанима, за које каже да су се, и поред датог му обећања да неће више ићи са Црногорцима у нападе на Турке, ујединили са њима у последњем нападу, који је био усмјерен против Требиња. Жали се Бући да нема вијести ни из Драча ни из Скадра, мада су му, каже, сада потребније него икада раније, пошто су се турски команданти повратили у своја сједишта.²⁶⁾

У извјештају²⁷⁾ баилу од 29 децембра Бућа каже да „побуњеници“ настављају са својим злим намјерама. Недавно су избили у Зету, али пошто су Турци били спремни, нијесу постигли ништа сем примирје од неколико дана, последије чега је требало да услиједе други преговори ради утврђивања мира или настављања рата. Међутим, последије истека рока предвиђеног за при-

²⁵⁾ ДАК — УП 84/29.

²⁶⁾ ДАК — УП 81/29.

²⁷⁾ ДАК — УП 164/29.

мирје, Турци нијесу хтјели продужити примирје, нити, пак, даље преговарати о миру, већ је барски муселим позвао Милорадовића на двобој. Милорадовић није пристао на то, истичући да је његов ранг команданта већи од изазивачевог. У турском табору, наставља Бућа, било је 2.000 људи, који су се, добивши од Милорадовића негативан одговор, одмах повукли. Не чује се више да Турци поново мобилишу снаге за борбу, штавише показује се код њих колебаљивост и збуњеност. Међутим, херцеговачки паша има сасвим друго држање, те показује одлучност и борбеност. Бућа каже да не зна да ли ће у овој зимској сезони херцеговачки паша предузети неку акцију, али тврди да би му сваки покушај против Црногораца био опасан, док сматра да би лако успио против оних са рисанског и херцеговског подручја. „Црногорци, наставља Бућа, пошто им је ускраћено снабдијевање оружјем у Боки и пошто нијесу били примљени на убицајени начин од његове екселенције генералног провидура у његовом стану у Котору, хтјели су извршити неколико упада у млетачку територију, али пошто сам био на то упозорен од његове екселенције провидура, тајно (у односу на Турке — С. М.) сам ступио у контакт са њима и успио сам да отстраним њихов бијес, као и да добијем од њих сигурне гаранције да неће узнемиравати нашу територију“. На крају, за Милорадовића каже да сада крстари по Црној Гори, да је остао без новаца и да га тражи од Црногораца.

Из посљедња два извјештаја види се да су се једновремено у разним смјеровима водиле борбе против Турака, што је заиста могло доводити до „збуњености и колебаљивости“ турских команданата. Свакако да је присуство пуковника Милорадовића и код Турака, као и код млетачких власти, стварало увјерење да се у Црној Гори ради о покрету заснованом на широким плановима, који имају за циљ нешто далеко веће од оног што се жељело остварити ранијим борбама Црногораца против Турака. Стога млетачко интересовање за Милорадовићеву личност и настојање да се осујете његове намјере, морају нам бити потпуно схватљиви. То што Бућа каже да би херцеговачки паша лако успио против „оних са рисанског и херцеговског подручја“, жели свакако да нагласи да број Бокелја учесника у борбама против Турака није баш велик, те да тиме умањи своју одговорност у двострукој улози обавјештајца и војног команданта — пуковника за неуспјех у задржавању Бокелја од удруживања са Црногорцима у нападима на Турке.

Пропаганда за учествовање Бокелја у борбама Црногораца против Турака мора да је била врло активна не само од стране Милорадовића већ и од стране Црногораца, али она свуда није имала истог успјеха. Паштровићи, везани својим повластицама,

иако у многама формалног карактера, за Венецију, а к томе још у честим споровима са Црногорцима, изгледа да су били нерасположени према новом покрету у Црној Гори. Они су одбили да се придруже, јер у писму паштровског суђе Јована Куће од 18 јануара 1712 године упућеном которском ванредном провидуру стоји да ће напад Црногораца који се спрема на Паштровиће услиједити једино из разлога што им се нијесу хтјели придружити у нападу на Турке. Из неких крајева Боке, међутим, прилажење Бокелја црногорском покрету постајало је све јаче, стога су на дневном реду биле и мјере млетачких власти за сузбијање тог прилажења. Из мјеста чији су становници прилазили покрету Црногораца узимани су таоци.²⁹⁾ Само у изузетном случају из таквих мјеста млетачке власти у Котору умјесто талаца примале су новчано јемство. Тако је било са селом Морињом кад су његови угледнији домаћини: поп Перо Лучин, Перо Трипков, харамбаша Ђуро Митров, Јован Михов, Пеко Вуков, Пеко Николин, Перо Никоз и Ђуро Николин Драгомановић, да би ослободили таоце који су се налазили у рукама млетачких власти, пред ванредним провидуром у Котору 29 јануара 1712 године изјавили да јемче са 500 сребрних дуката да нико из њиховог села неће више прићи Русима и њиховим присталицама, већ да ће убудуће увијек бити потчињени, послушни и вјерни свом дужду као што су то били у прошлости (прије појаве Милорадовића — С. М.). Иако је ова изјава била главарима диктирана, ипак су они успјели да им буде прихваћена извјесна ограда, наиме да не одговарају пред властима ако би нека читава породица пришла „Русима“, у којем случају обавезује се главар села Перо Трипков да ће одмах извијестити власти. Ову изјаву писану италијанским језиком потписао је поп Перо Лучић у име своје и осталих: „Ја поп Петар Лучић подпишујем ово писмо за ме и за остале људи (!) озгара писани за нејумеју (!) писати они о(д) њих будући мољен“.³⁰⁾ Иза ове изјаве слиједи одлука ванредног провидура од истог дана којом одлучује да се ослободите таоци из Мориња. Да горњом изјавом није било осујећено даље прилажење Морињана Црногорцима, и то вјероватно читавих породица, да би се поштедили од репресалија они који остају, доказује чињеница да су 10 априла 1712 године и Морињани поново морали дати таоце³¹⁾, што је свакако млетачким властима претстављало нешто сигурнију гаранцију. Овакве мјере млетачких власти говоре нам да су акције против Турака морале бити честе и осјетно помагане учешћем Бокелја.

У свом извјештају баилу од 16 фебруара Бућа каже: „Устаници Црногорци и Грбљани непрестано настављају борбе против

²⁹⁾ ДАК — УП 179/28.

³⁰⁾ Исто.

³¹⁾ Исто.

Турака. У једном окршају између Брђана и Подгоричана падоше 22 Турчина а само два Брђана. Побуњеници ипак увиђају да им пријети опасност и хтјели би да преговарају, али Турци не показују за то расположење. Милорадовић, лишен средстава за издржавање, биједно изгледа; тражи прилоге од Црногораца али му их они ускраћују, јер су навикли да их примају а не да их дају. Владика цетињски, слутећи да ће му се десити зло, пренио је вриједније ствари са Цетиња у Мајине, на млетачку границу. Главари Куча, који се „држе“ са устаницима, дођоше да се састану са Милорадовићем и Владиком с намјером да се чвршће повежу. На путу су успјели избјећи турске засједе. Уз увјеравања у своју устрајност повратише се у Куче. У Босни и Херцеговини врши се мобилизација већа него у прошлој години, али се не може сазнати са којим циљем; из Албаније јављају да је то за Мореју“.³²⁾

У наредном свом извјештају³³⁾ Бућа јавља баилу да се Милорадовић налази у Грбљу; за њега каже да је к’мен смутње на млетачким границама. Плашећи се да би могла страдати пошта, курире не шаље овај пут преко Грбља већ преко мора до Будве, одакле ће специјалном лађом наставити пут до Бара.

Негдје истовремено са овим поновним Милорадовићевим боравком у Грбљу пада и илегални боравак Милорадовићевог сарадника капетана Јована „Подгорице“³⁴⁾ у Перасту. Преко својих органа ванредни провидур је сазнао да је Лукачевић 18 фебруара био у Перасту и да је био примљен у кући Петра Змајевића, те је стога наредио хапшење и спровођење Змајевића у Котор. Из записника о саслушању Змајевића 23 фебрура 1712 године³⁵⁾ у канцеларији ванредног провидура види се да су млетачке власти још прије Лукачевићевог свраћања у кућу Змајевића откриле његов инкогнито и пратиле његово кретање. Змајевић је приказао Лукачевићево свраћање у његову кућу као пуку случајност и ванредни провидур по обављеном саслушању доноси одлуку да се Змајевић пусти из затвора. Из Змајевићевих одговора на саслушању сазнајемо да је Лукачевић, који се Змајевићу претставио као Спадић из Херцеговог, био на путу из Грбља за Херцегови и да се је, не могавши бити превезен из Пераста на другу страну, са два своја пратиоца вратио натраг. Чињеница да је Лукачевић, стигавши из Грбља у Котор, наставио пут копном а не морем, што би му било много, лакше, говори о намјери његовог задржавања у разним мјестима Боке и тајног рада у њима у складу са Милорадовићевим плановима, јер да је путовао морским путем, не би могао често испресијецати путо-

³²⁾ ДАК — УП 165/29.

³³⁾ ДАК — УП 166/29.

³⁴⁾ Тако млетачке власти у Котору називају капетана Јована Лукачевића.

³⁵⁾ ДАК — УП 184—188 и 191/28.

вање, нити се задржавати дуж обале а да то не пане одмах у око млетачким властима; уосталом, и на овај начин је био откривен, пошто је будност органа власти била свакако појачана у вези са догађајима у сусједству, те се кретање и дјеловање једног странца није могло прикрити. Млетачке власти су обазриво поступале према руским агентима, иако су се упињале да ометају њихов рад; нијесу их заустављале нити саслушавале, иако су то под видом неисправних путних исправа могле и радити; ограничавале су се на то да их ухоче и да онемогуће даљу сарадњу оним својим поданицима који су били са њима ступили у контакт. Ни према овим посљедњим није изостајала извјесна обзирност млетачких власти; тако је било и са Змајевићем: његова одбрана на саслушању била је и сувише наивна да би ванредни провидур потпуно повјеровао у његову невиност, али ипак доноси одлуку о његовом пуштању из затвора, истина са напоменом „пошто је већ извјесно вријеме провео у затвору“, а то је свакако било довољно да се направи безопасним с обзиром да му је морало бити јасно да ће у односу на њега бити примиијењена нарочита опрезност. Истина, сумња у Змајевића можда није била правилно заснована, тим прије што нам је тешко и помислити да би руска пропаганда могла тада имати неког успјеха код Пераштана католичке вјере. Више него сам случај Змајевића, интересантније је питање на његовом саслушању, наиме да ли је истог дана кад се Лукачевић налазио у Перасту видио једну групу Грбљана, који су, преко Тивта, намјеравали прећи на херцеговску страну. Ово прелажење је вјероватно услиједило код Лепетана, на доглед Пераста, па је Змајевићу било тако формулисано питање, међутим су власти хтјеле сазнати да ли је он имао везе са тим прелажењем. Није искључено да је у ту сврху била коришћена нека перашка, па и Змајевићева лађа, али у том случају треба прије назрети добро плаћени посао него секундирање Милорадовићевих подухвата од стране Пераштана.

Свакако, у ово вријеме покрет Црногораца је још увијек у растућој фази. Бућа 15 марта извјештава³⁶⁾ баила да с обзиром на постојаност „побуњеника“, ако их Турци не покоре прије него пођу у рат, с правом се може рачунати да ће њихове дрскости постати несносне и Турцима и млетачким поданицима. За Милорадовића каже да је њихов командант и да својим лукавим писмима, које упућује црногорским главарима, настоји да одржи живим њихове наде. Прилаже му препис једног од тих писама, „из кога се види како лажним вијестима настоји да превари овај наиван народ“. И баило у једном свом писму од 24 марта каже да се покрет Црногораца не само наставља већ и да расте.³⁷⁾

У ово вријеме и одлазак Бокеља упомоћ Црногорцима био је масован, те генерални провидур, одговарајући 22 марта из

³⁶⁾ ДАК — УП 167/29.

³⁷⁾ ДАК — УП 69/28.

Задра Бући на „многобројне извјештаје које му је у посљедње вријеме упућивао“, нарочито замјера што се, кад се већ није на копну спријечио прелаз толико великог броја наоружаних Грбљана преко Тивта и других мјеста Боке, није то урадило приликом прелаза преко мора, код Лепетана, тим прије што је он, предвиђајући и овако нешто, био још прије одласка из Боке дао и потребна наређења, али, додаје, ако се та наређења не извршавају он није крив, те ако буду услједиле жалбе Турака, он ће имати своје оправдање. Чуди се непослушности и толикој смјелости Ришњана, који нијесу још протјерали оних осам породица које су се, бјежећи из Никшића, биле склониле у Рисан, иако је Бућа у ту сврху два пута ишао тамо. Напомиње да млетачка власт стоји на становишту да се ни за најкраће вријеме не дозволи на њеном територију уточиште устаницима против Турака. Да би се, наставља генерални провидур, обуздала претјерана смјелост народа у Боки, до његовог доласка тамо, упућује потпуковника Боретића са одредом војске; преко Боретића шаље ванредном провидуру и наређење да, уколико оних осам породица није још протјерано из Рисна, мора употријебити силу и запалити куће оних који су им дали уточишта. Што се тиче породице Властелиновић³⁸⁾, добио је нарочито наређење од Млетачког сената да јој се, с обзиром да је напустила млетачку територију, више не дозволи боравак на њој. Генерални провидур захваљујући Бући на обавјештењима „којима обилују његова писма“ у вези са Милорадовићем, као о његовим надама у новчану помоћ, о позивима које упућује народу и о савезу утврђеном са Кучима, препоручује му да пажљиво настоји открити сваку његову намјеру, тим прије што Турци кане да га напану прије него се упуте против Руса. Из овог дугог писма генералног провидура види се и то да је которски ванредни провидур забранио Грбљанима трговати са Котором и осталим крајевима Боке.³⁹⁾ Овај докуменат врло убједљиво говори колико је био непријатељски став Венеције према покрету против Турака у овим крајевима и шта су све млетачке власти покушавале да би осујетиле његов успјех.

Из наредног писма генералног провидура Бући од 27 марта из Задра види се да му је ставио у дужност да оде на договор⁴⁰⁾ са скадарским пашом, препоручујући му да се кратко вријеме задржи у Скадру, како не би дуже отсуствовао из Боке; али ако

³⁸⁾ Чланови породице Властелиновић из Никшића, браћа Раде и Митар, стекли су великих заслуга за Млетачку Републику за вријеме Морејског рата, учествујући у борбама против Турака, па их је она радо примила на своју територију и омогућила им да живе у Рисну, гдје су се стално настанили. Види мој чланак „Племи Никшићи у Морејском рату“. Историски записи, година 1954, св. 1, стр. 3, 19 и 20.

³⁹⁾ ДАК — УП 97 и 98/28.

⁴⁰⁾ Не каже се ради чега.

има изгледа да би Турци у међувремену извршили неки јак напад на устанике, нека одложи свој одлазак; уосталом моћи ће се равнати према извјештајима које буде добио од Турака.⁴¹⁾

Бућа је у вези са мисијом у Скадру добио друго писмо⁴²⁾, које не налазимо, а у коме су, сигурно, била дата детаљна упутства. Претпостављамо, да је међу осталим добио и наређење да увјери пашу о потпуно непријатељском ставу Републике према покрету у Црној Гори и о мјерама које млетачке власти примјењују према својим поданицима да би их одвратили од помоћи Црногорцима; ово посљедње тим прије што се Турци у ово вријеме жале на учешће Бокелја у црногорском устанку.⁴³⁾

Из извјештаја Буће баилу од 7 априла 1712 сазнајемо да су устаници, за које Бућа каже да су прешли сваку мјеру, заробили а затим спалили у дубровачкој луци Молунат брод француског конзула (у Скадру — С. М.), те да су заробили људе са брода и заплијенили тканине и новац власништва турских трговаца; овом приликом однесени су и 150 цекина власништва кавалијера Розе, за које се узалудно писало устаничким вођама „који, уосталом, немају намјере да се лише неправедно стеченог плијена“. Исто таква судбина задесила је и једну каравану замашне вриједности. Послије овога Бућа дословно каже „*Queste represaglie li rendono sempre più insolenti e insoffribili*“, из чега треба закључити да су напади ове врсте били и пут за долажење до потребних средстава. Даље Бућа каже да је заробљен један кадија, кога Милорадовић држи код себе у Грбљу. Из овог извјештаја занимљива је и Бућина примједба да би, уколико ништа не постигну Турци, могло доћи до „нових догађаја“ код православаца у Боки.⁴⁴⁾

Акције устаника које су хватале све више маха морале су озбиљно забрињавати Турке, те су схватљиве и њихове припреме у циљу угушивања црногорског покрета. Из саслушања млетачких курира, који су долазили из Цариграда, у канцеларији которског провидура 18 априла, сазнајемо да им је баило управо пред њихов полазак из Цариграда казао да је султан издао наређење шесторици паша да уједине своје снаге и да се упуте у ове стране против устаника. Курири су још изјавили да им је ова чињеница била потврђена и приликом путовања, наиме да је у том смислу издато наређење босанском и албанским пашама.⁴⁵⁾

У писму баилу од 27 априла Бућа каже да устаници, или заварани надом или заслијепљени судбином, не могу да вјерују у пораз Руса и у неизбјежив крах Русије, те да су стога још

⁴¹⁾ ДАК — УП 83/28.

⁴²⁾ Исто.

⁴³⁾ ДАК — УП 168/29.

⁴⁴⁾ ДАК — УП 167 и 168/29.

⁴⁵⁾ ДАК — УП 244/28.

увијек једнако устрајни. Сматра да свако зло потиче од цетињског владике и његових калуђера.⁴⁶⁾

У писму Бући од 23 маја баило препоручује да се свакако настоји одвратити Бокелје од удруживања са побуњеницима и то у складу са наређењима генералног провидура. Каже да је турска влада одлучила да употријеби неколико одреда ради угушивања побуне.⁴⁷⁾

И поред ургирања од стране генералног провидура, Бућа још увијек није успио да оде на састанак са скадарским пашом. У писму баилу од 27 маја каже да сумња у успјех своје мисије. Жали се да се још ништа не предузима од стране Турака против устаника, за које каже да их баш ова турска неодлучност увјерава да није услједио мир између Турске и Русије, те да стога они и настављају још жешће него икад досад своје нападе, нападајући и Србе у Херцеговини, које присиљавају да им се придруже.⁴⁸⁾ Вијести о прекиду руско-турског мира већ давно су биле почеле кружити по овим крајевима; њих су из Цариграда, поред баилових извјештаја, преносили и курири у млетачкој служби, који и на својим саслушањима дају изјаве о ратним припремама Турака. Поремећени руско-турски дипломатски односи и ратне припреме Турака сматрали су се већ ратом не само у овим крајевима већ и у Цариграду, тако на примјер 24 марта 1712 године млетачки курири, одмах по доласку из Цариграда, у канцеларији которског ванредног провидура дају изјаву: „Говори се и нада да ће ускоро услједити мир“.⁴⁹⁾ Међутим, исти односи с Русијом били су настављени све до поновне формалне објаве рата од стране Турске 19 новембра 1712 године, па и затим. Свакако да су ове вијести подржавале наду Црногораца и јачале њихову борбеност и упорност у односу према Турцима. Наивно би било мислити да Црногорци нијесу знали за помућене руско-турске односе, као што тврди Јован Томић: „У Црној Гори није се знало за све ове перипетије мира Русије с Портом“.⁵⁰⁾

О намјерама Турака за предузимање одлучнијих мјера према Црној Гори говори султанов ферман од 1 јуна 1712 којим се наређује командантима Бара, Улциња и Скадра да не врше непријатељства према Млечанима, а у коме стоји да се Ибрахим капици паша „dell' Augusta mia corte“ налази у Црној Гори.⁵¹⁾

Из Бућиног извјештаја баилу од 9 јуна види се да је скадарски паша започео напад на Црногорце и да су се ови у јачини

⁴⁶⁾ ДАК — УП 168/28.

⁴⁷⁾ ДАК — УП 233/28.

⁴⁸⁾ ДАК — УП 169/29.

⁴⁹⁾ ДАК — УП 69/28.

⁵⁰⁾ Јован Томић, Поход Нуман паше Ђуприлића на Црну Гору 1714 год., Глас СКА СХLVII, стр. 51.

⁵¹⁾ ДАК — УП 231/28.

од 3.000 људи супротставили с намјером да му онемогуће напредовање. За скадарског пашу каже да располаже слабим снагама, те ако не добије помоћ из Босне, одакле очекује јаку војску, може се сумњати у добар исход његовог подухвата.⁵²⁾

Баш у ово вријеме честа је појава дезертирања Бокела са млетачких војних лађа, тако да се може претпоставити и њихово прилажење устаницима. За поједине бјегунце интересовао се је лично и командант Јадранског Мора, препоручујући највећу опрезност око њиховог хапшења.⁵³⁾

У ово доба велике млетачке забринутости догађајима у Црној Гори сигурно није без везе са тим догађајима и наредба ванредног провидура Николе Контаринија од 8 јуна о појачању безбједности самог града Котора специјалним одредбама које се односе на градску стражу и посаду, са изричитом забраном уласка у град наоружаних страних поданика,⁵⁴⁾ дакле Црногораца и Грбљана. Ова мјера указује свакако на бојазан млетачких власти од евентуалног угрожавања и сједишта Бокелске провинције од стране устаника. Та бојазан је сигурно диктирала и појачање посаде у бокелским градовима. Потпуковник Ђулио Паитон 11 јуна јавља из Будве да је тамо управо стигла једна чета војника која се смјестила у манастиру св. Фрање.⁵⁵⁾

Рад млетачких власти на спречавању својих поданика из Боке у прилажењу устаницима не престаје: успијевају да 12 јуна од главара Кривошија, а 16 јуна од главара Убала, постигну гаранције да ће предати властима ако не оне који буду пришли устаницима, а оно њихове породице. Уз гаранције ових главара власти држе и таоце у Котору⁵⁶⁾.

Још неугоднија од извјештаја који су јављали прилажење Бокела црногорском покрету, морала је за млетачке власти у Котору бити вијест потпуковника Паитона од 13 јуна из Будве којом јавља да су дан раније два војника из његове чете, Аграндор и Занфо, дезертирала и отишли у устанички табор да се боре против Турака за рачун Русије.⁵⁷⁾ Два дана касније Паитон јавља ванредном провидуру да му је потврђена вијест да су двојица дезертера пришли устаницима, те му предлаже да се обрати вођи устанка ради његовог екстрадирања, како би се на тај начин, каже Паитон, спријечили други да слиједе њихов примјер. За једног од ове двојице каже да је Ирац и да се зове Роберт Носи, а за другог да је Мађар по имену Ђорђе Ковач.⁵⁸⁾

⁵²⁾ ДАК — УП 169/29.

⁵³⁾ ДАК — УП 378/32.

⁵⁴⁾ ДАК — УП 10—12/30.

⁵⁵⁾ ДАК — УП 370/32.

⁵⁶⁾ ДАК — УП 656 и 657/30.

⁵⁷⁾ ДАК — УП 383/32.

⁵⁸⁾ ДАК — УП 371/32.

Дана 15 јуна мајински кнез Лука пише пуковнику Бући ради ослобођења двојице Мајињана затворених у Херцеговном, наглашавајући лојалност Мајињана према Републици и невиност двојице ухапшених.⁵⁹⁾

Управо ових дана мора да је прилажење људи из појединих мјеста са херцеговског подручја црногорским устаницима било масовно, јер из извјештаја херцеговског провидура Марка Сагрето од 18 јуна, достављеног ванредном провидуру, види се да су тих дана били упућени у Поде, изнад Херцеговог, два одреда на челу са потпуковницима Талкини и Бецић са задатком „да доведу породице у Херцегови“. Иако у овом извјештају то не стоји, мора се претпоставити да се овдје ради о породицама оних који су пришли устаницима. Млетачким одредима није успјело да изврше овај задатак, јер су како стоји у извјештају, наишли на празне куће, које су спалили. Док су палили куће, са једне прикривене стјеновите узвишице чланови породице Муса отворили су на њих ватру и ранили два војника. За породицу Муса каже се да је једна од главних криваца. Да би избјегли тешка збивања, наставља херцеговски провидур, због издајства неких поданика који не поштују наређења дужда (да поданици не помажу црногорске устанике — С. М.), млетачки одреди су се повукли. Да би умањио неуспех ове војне експедиције, херцеговски провидур каже „да ће пламен запаљених кућа Тома Картоле, Николе Мусе и Тома Јакића из Пода излијечити сљепило других“. Али и поред ових драстичних мјера херцеговски провидур каже да ће, када ситуација попусти, покушати преко херцеговског надинтенданта Буровића вратити Поде у послушност и, с дозволом ванредног провидура, обећати им опроштај, те на тај начин одвојити их од устаника.⁶⁰⁾

У ово вријеме акције устаника су се вршиле и далеко од граница Црне Горе. То сазнајемо из саслушања⁶¹⁾ од 22 јуна петирице млетачких курира. На повратку из Цариграда они су, по савјету курира који су ишли према Цариграду, а које су срели један дан хода од Скопља ка Цариграду и по савјету људи Тахир паше скадарског, које су срели један дан хода од Скопља у другом правцу, и који су им говорили да су им угрожени и животи и пошта ако буду ишли уобичајеним путем, одлучили да не користе уобичајени пут, те су са једним дубровачким куриром, који је са њима путовао, стигли у Дубровник. Тамо су их власти задржале један дан и дале им оружану пратњу до Виталине због опасности од „московских устаника“. Из Виталине су они, да не

⁵⁹⁾ ДАК — УП 479/32.

⁶⁰⁾ ДАК — УП 372/32.

⁶¹⁾ ДАК — УП 234—236/28.

би тамо задржавали пошту и да би извијестили о својој ситуацији млетачке власти, упутили надинтенданту Буровићу једног Дубровчанина из своје пратње. Да би им обезбиједио стижање у Херцеговини, Буровић им је упутио један чамац, а копном 50 људи. Тројица од њих стигоше чамцем у Херцеговини, а остали двојица су пошли копненим путем у пратњи оних педесет људи, али су изнад Суторине сви били заробљени од устаника под командом капетана Јована Подгорице. Како је уследило ово заробљавање и да ли је њихова пратња дала отпора, из записника о саслушању у се то не види, али у сваком случају мора се претпоставити да је одред капетана Подгорице бројем далеко превазилазило пратњу курира. Тројица курира који су стигли чамцем у Херцеговини, а затим наставили пут за Котор, изјавили су да их је Буровић увјеравао да ће њихови заробљени другови брзо бити ослобођени. Иако с обзиром на непријатељски став Венеције према устаницима, те у вези са тиме и на извјесну помоћ информативног карактера коју је Венеција у односу на устанике могла пружити Турској, морамо претпоставити да је дипломатска преписка била и претставника млетачких власти у Боки могла интересирати устанике, ипак не можемо мислити да су ово груписање толиког броја устаника на граници млетачко-дубровачко-турској и напад на млетачке курире, за чије су кретање устаници могли сазнати, били извршени у ту сврху, напротив мислимо да су напади на Турке и ширење устанка и у овом крају били једини циљ устаничких операција а то што су били напанути млетачки курири и њихова пратња може се прије сматрати неком врстом репресалија према млетачком непријатељском ставу у односу на устанике.

На питање да ли се у Цариграду нешто чује о каквим новим ратним припремама и у ком правцу, курири су одговорили да су издата строга наређења и упућени циркулари по читавој Босни, Херцеговини и Албанији свим пашама и командантима да уједине своје снаге у нападу на побуњенике и устанике црногорске („*ribelli e sollevati Montenegrini*“) и изврше не само оно што им је наређено у писменим налозима, већ и оно што ће им бити пренесено усменим путем преко капиција који им се непрекидно упућују. А на питање да ли су путем видјели у покрету војску турских паша или других турских команданата, одговорили су да у Невесињу логорује босански паша са великом војском од, како су чули, 12.000 људи, скоро све коњаника; са собом имају жељезних мотки, лопата и пијука, али не и топова, тако да су чули да ће из Стоца паша узети три топа а затим кренути у правцу Никшића, док ће се херцеговачки паша упутити према Зупцима, тим да се оба удруже на Грахову с намјером да се усмјере према Цетињу и да се на том путу уједине са Тахир пашом скадарским.

У извјештају⁶²⁾ баилу од 25 јуна Бућа, говорећи о закашњењу последњих курира каже да су се одлучили на дужи пут заплашени од војних припрема у Албанији против устаника. Хвали сусретљивост Дубровчана који су настојали да их спасу од напада устаника. Даље каже да су три паше и то: скадарски, дукађински и призренски са 4.000 људи покушали напад на устанике али да нијесу ништа могли постићи, те да су распустили војску с тим да се она поново сакупи кад буде стигао босански паша, који је врховни командант ове војне експедиције и који већ наступа према овим границама са добрим трупама, топовима и осталим потребним средствима, а очекују се такође валонски и још један паша. Толики апарат, наставља Бућа, људи и средстава, много превазилази садашње потребе за борбу против устаника. У вези са свим овим збивањима Бућа обећаје опрезност и будност.

Ових дана ванредни провидур се налазио у Херцеговом и одатле тражи од Буће да га непрекидно извјештава о догађајима на граници.⁶³⁾

Поред Буће, и други млетачки функционери извјештавали су ванредног провидура о стварима у вези са устанком Црногораца. Тако ректор и провидур которски 26 јуна извјештава ванредног провидура како се говори да се Грбљани поново крећу да се уједине са устаницима на ранијем мјесту.⁶⁴⁾

Морала је за ванредног провидура бити утјешна вијест коју му је Бућа доставио, а ванредни провидур потврдио својим писмом од 28 јуна, о „неповјерењу које расте између главара московске странке“.⁶⁵⁾

Горњу вијест которског ректора и провидура, која се односи на Грбљане, потврдио је 28 јуна Бућа, јављајући ванредном провидуру да су Грбљани поново пошли према Црној Гори, хитно позвани од пуковника Милорадовића.⁶⁶⁾

29 јуна ванредни провидур пише Бући да на интервенцију кнеза и општине Мајина да се ослободе два затвореника из Мајина — за које он зна да је више него истина да су наговарали војнике из херцеговског гарнизона да одлазе са њима у Црну Гору — одговори да ће то услиједити када они поврате у Будву она два војника који су настојањем и наговарањем неких њихових људи дезертирали.⁶⁷⁾

Генерални провидур је 30 јуна опет у Херцеговом. Ванредни провидур позивајући Бућу да дође у Херцегови ради ва-

⁶²⁾ ДАК — УП 170/29.

⁶³⁾ ДАК — УП 198/32.

⁶⁴⁾ ДАК — УП 419/32.

⁶⁵⁾ ДАК — УП 197/32.

⁶⁶⁾ ДАК — УП 478/32.

⁶⁷⁾ ДАК — УП 478/32.

жних ствари, каже да га тамо очекује не само он већ и генерални провидур.⁶⁸⁾

У свом писму од 4 јула генерални провидур истиче Бући да нарочито сада, када турска одлука мора доћи до остварења, треба да настоји да га стално извјештава. Затим говори о писму које је одузето Милорадовићевом слуги, али не каже ништа о његовој садржини, јасно је само да је Милорадовићев слуга био претресен и да су му за извјесно вријеме биле одузете све ствари, међу којима и то писмо. Генерални провидур препоручује Бући да писмо поново запечати, тако да би изгледало да није било ни отварано, и врати носиоцу. Нарочито га интересује да сазна нешто детаљније и сигурније у вези са доласком нове личности за коју се каже да је скоро стигла са Милорадовићевим братом, да ли долази из Русије, са каквим налозима и да ли је донијела помоћ о којој се говори. У ову сврху препоручује му везу са неким попом Данилом⁶⁹⁾, који је свакако морао поново стећи признање млетачких власти. А пошто тај поп Данило (за којег не знамо ко је) обећаје доставити извјештај о резултату конференције, која се има одржати у присуству неке значајне особе, вјероватно из Русије, нека га он, Бућа, поспјеши у том погледу, како би млетачке власти што прије сазнале да ли устаници остају при својим ранијим илузијама, или су, пак, увидјели да су у заблуди. У истом овом писму генерални провидур позива Бућу да у суботу дође у Рисан, гдје ће се налазити и мајор Роси, ради одласка на границу и појачања исте плаћеничком и домаћом војском. Исте ове мјере безбједности, наставља генерални провидур, треба примјенити и према Грбљанима, да би им се онемогућио улазак у границе млетачке територије.⁷⁰⁾ Све мјере безбједности које су се подузимале циљу спречавања прилажења Бокела устаницима нијесу биле никакве, штавише млетачке власти нијесу могле, и поред све будности, да онемогуће у дезертирању и прилажењу устаницима ни своје војнике. Будвански начелник 6 јула извјештава ванредног провидура да је Иван Крститељ Кантон из чете дезертирао и да он вјерује да се придружио устаницима.⁷¹⁾ О истом овом бијегу извјештава ванредног провидура и потпуковник Паитон, увјеравајући га да је он био предузео све мјере да осујети дезертирање војника.⁷²⁾

У наредном писму Бући од 9 јула генерални провидур каже да је сазнао извјесне ствари у вези са скородошавшом личношћу

⁶⁸⁾ ДАК — УП 200/32.

⁶⁹⁾ ДАК — УП 71/28. Личност о којој се у овом документу говори и чије се име не спомиње је Павле Ерколео; о његовој мисији у Црној Гори види Ј. Томић, Турски поход на Црну Гору 1712 године. Глас СКА, ХСVI, стр. 174 и 175.

⁷⁰⁾ ДАК — УП 72/28.

⁷¹⁾ ДАК — УП 390/32.

⁷²⁾ ДАК — УП 382/32.

из Русије, са циљем да ојача покрет против Турака, али да му још није потпуно јасан разлог њене појаве. Он се чуди што се та личност жали на њега, па и на Бућу и надбискупа Змајевића због стајања на пут устаничким плановима „тим прије што смо ми тако немарни да не можемо баш ништа сазнати ни што они мисле ни што они раде“. Јасно је да ово чуђење генералног провидура претставља заједљив прекор Бући због његове недовољне обавјештајне активности, јер је генералном провидуру морало бити јасно да су устаници потпуно свјесни непријатељског става Венеције према њима, те да су имали и разлога да се жале на њене функционере. И у овом писму препоручује се појачање на ризанским и грбљанским границама, као и одвраћање поданика од прилажења устаницима.⁷⁸⁾

У писму Бући од 11 јула генерални провидур каже да му у садашње догађаје много свијетла уноси писмо надбискупа Змајевића. Чудно му изгледа да је личност која је скоро стигла из Русије нагло напустила Црну Гору и вратила се у Русију. Каже да још увијек не може да открије баш прави разлог њеног доласка и тако брзог повратка, нити да сазна резултат скупштине. Чуо је да је већ јуче била у Суторини поменута личност, али да још није виђена у Херцеговом. Изгледа, наставља генерални провидур, да је неки руски државни функционер писао из Венеције Милорадовићу да је сигурно склопљен мир између Русије и Турске, те вјерује да ће та вијест, као и оно што је ванредни провидур, по његовом, генералног провидура, наређењу писао црногорским главарима да изазову у души Црногораца ненадане промјене. У ту сврху потребно је, наставља генерални провидур, да он, Бућа, новим ефикасним средствима утиче на поменутог попа Данила да би овај одмах извијестио о посљедицама изазваним тако важном вијешћу, пошто је сигурно да ће, ако је настало разочарање, устаници, а нарочито Грбљани, настојати да поправе своје несретно стање; у овом случају треба да настави са стимулирањем, како би остварили ону одлуку на основу које би некако могли ријешити своје питање, као и то да са сигурношћу утврди да ли имају намјеру да се повуку у границе млетачке територије. Наређује му да од кнеза Мајина, који се налази на Гурдићу (код которских јужних градских врата — С. М.), са три Албанца, тражи ослобођење не само ових, већ и екстрадирање војника који су дезертирала из Будве, и да га увјери да се човјек из Мајина налази у обичном затвору, а не у ланцима; ако не буде постигао све, нада се да ће му кнез Мајина предати тројицу Албанаца, које је, како мисли генерални провидур, можда и довео са собом с намјером да их преда. Затим генерални провидур наглашава да је потребно више него икад раније продубити се у држање устаника, јер да су ствари при-

⁷⁸⁾ ДАК — УП 73/28.

миле такав ток да наговјештавају неочекиване промјене, зато је и потребно да Бућа опрезно упути некога попу Данилу ради података о новим збивањима, ако их, пак, поп Данило не буде пружио у овој прилици, доказаће недовољну искреност и „даће ми повода — дословно наставља генерални провидур — да измијеним оно мишљење које сам о њему имао“. На крају генерални провидур каже да ће се њему, Бући, када буде отишао у Луштицу, можда пружити прилика да разговара са неким Грљанима, те да у том случају настоји сазнати за њихове намјере.“⁷⁴⁾

Потпуковник Паитон 18 јула извјештава ванредног провидура о новом дезертирању двојице војника, од којих је један био стражар. Увјерава да су биле предузете све мјере обезбјеђења, тако да су поред удвостручених стража на градским зидинама биле одређене и ванредне официрске патроле, што се није показало довољним, наравно, када и стражари врше издају. Да би онемогућио даље дезертирање војника, Паитон предлаже ангажовање око будванских зидина неколико наоружаних бродова и формирање из редова повјерљивих мјештана једног одреда који би обезбиједио онај дио зидина који има директну комуникацију са копном. Тако би се једино, завршава Паитон, стало на пут овим незгодама због којих морам непрекидно достављати узнемиравајуће извјештаје.“⁷⁵⁾

Често дезертирање млетачких војника било је у вези са пропагандом коју су вршили устаници или њихови заговарачи; то смо видјели и у случају оне двојице у Херцеговном затворених Мајињана, али докуменат о коме ће сада бити говора још убједљивије нам то доказује. Наиме, у канцеларији ванредног провидура 28 јула обављено је саслушање војника Кристофора Антонија Ђинтермана из Шлезизије. Он је на питање да ли га је ко наговарао на дезертирање и прилажење устаницима, одговорио: „Истина је, јутрос кад сам дошао у једну крчму нашао сам четири човјека, за које не знам да ли су Грљани или Црногорци, и један од њих, који је познавао италијански језик и служио као тумач, испод гласа ми рече да одем са њима и да настојим довести са собом и друге војнике, како би нас све одвели у Црну Гору. Ја сам се правио као да сам сагласан и скупа са њима напустио сам крчму. Затим, растајући се од њих, рекао сам им да ћу са још два војника доћи к њима да разговарамо о тој ствари, те нек ме због тога сачекају у граду; међутим отишао сам одмах да извијестим свог претпостављеног старјешину, који је одмах издао наређење за њихово хапшење.“⁷⁶⁾ Из наставка саслушања види се да је био ухваћен онај који је говорио италијански, али

⁷⁴⁾ ДАК — УП 74/28.

⁷⁵⁾ ДАК — УП 403/32.

⁷⁶⁾ ДАК — УП 430 и 431/32.

се може претпоставити да су накнадно била ухапшена и остала тројица с обзиром да су се налазила у граду.

Писмом од 21 јула генерални провидур потврђује Бући пријем пријатних вијести од претходног дана, али му напомиње да није добро да неко (мисли на млетачке функционере — С. М.), па макар и са највећом опрезношћу, одржава писмену везу са главарима устанка, јер да се у овим приликама на тај начин могу изазвати велике неугодности, штавише, он је још прошле године, када ствари нијесу још биле примиле ове размјере, био забранио кореспонденцију са црногорским главарима. Ако би, пак, и убудуће стигло које писмо неког од поменутих главара, Бућа треба да му га достави у оригиналу и преводу, како би могао осујетити свако примање обавеза. Па и у питању екстрадирања дезертиралих војника забрањује да се ишта предузима писменим путем; у ову сврху сматра да је потребно упутити у Црну Гору неку повјерљиву особу, која ће увјерити Владика да ће генерални провидур поштедјети животе поменутих војницима, задовољивши се само извјесном казном поправног карактера; уколико би, пак, Владика инсистирао на потпуни опрост као услов екстрадиције, и на то ће генерални провидур пристати. На крају генерални провидур поспјешује Бућу да га извјештава о догађајима на бојишту.⁷⁷⁾

Генерални провидур писмом од 24 јула из Пераста радује се вијестима које му је Бућа упутио истог дана, наиме да су Турци, подијељени у три корпуса, усмјерени на устанике с намјером да их заокруже. Ова подјела, наставља генерални провидур, изазива сумњу да би Турци могли узети правац и преко млетачке територије, а нарочито преко Паштровића, да би стигли у Грбаљ, пошто је лако могуће да су такав план донијели. Зато је потребно да Бућа, удвостручи будност, како би тачно сазнао за кретање турске војске и за евентуално издата наређења Улцињанима за операције морским путем, а у ту сврху нека настоји добити обавјештења од попа конфидента из Скадра. Уосталом, сада, завршава генерални провидур, када су Турци у покрету, расте и наше настојање да будемо често обавјештавани, како би на вријеме сазнали за њихова кретања и како би могли предузети потребне мјере на оним странама којима би се они могли приближити.⁷⁸⁾

Наредног дана, 25 јула, такође из Пераста, генерални провидур потврђује Бући пријем превода писма повјереника Копривице с напоменом да му убудуће доставља и оригинале. Каже да очекује нове вијести о кретању Барања и о одлукама серашћера, пошто је вјероватно да и он предузима неку акцију.⁷⁹⁾

У писму Бући од 29 јула из Пераста генерални провидур каже да из многобројних извјештаја о догађајима између Турака и

⁷⁷⁾ ДАК — УП 102/28.

⁷⁸⁾ ДАК — УП 103/28.

⁷⁹⁾ ДАК — УП 104/28.

Црногораца који се ту скоро десио између Градца, Ријеке и Бобије ништа се тачно не може разумјети о слављеној побједи ових посљедњих, која се, по ономе што пише Данило, своди на пет посјечених глава. Уосталом, наставља генерални провидур, и сваки мали успјех може их навести да буду упорнији у настављању борбе; због тога ће и наша будност морати бити већа у односу на даља дјејствовања једних и других. Жали се да из конфузног записника о саслушању једног човјека који је управо стигао са попришта ништа се не може сазнати о бици, пошто се у њему искључиво говори о отимању коња и застава. Зато препоручује да се они који буду доносили вијести саслушавају у канцеларији ванредног провидура са правилним редосљедом питања у вези са борбом, како би се јасно разумјело оно што се збило. Што се тиче Паштровића, који му траже појачање тврђаве Ластве, јер да им управо пријети да их Турци напану, генерални провидур налаже Бући да их извијести у његово име да засад нема потребе за тим, јер да су Турци још увијек далеко, а уколико би се указала потреба, на вријемџ ће им се упутити тражена помоћ, као и то да им изрази његово повјерење у њихову вјерност, сваком приликом доказану.⁸⁰⁾

У вези са овим документом важно је најприје утврдити да се догађај о коме је ријеч, а који је временски одређен са „ту скоро“ морао десити 28 јула. Наиме, вијести из Црне Горе у Боку могле су истог дана бити пренесене и усменим и писменим путем, а експедитивност млетачких власти око обављања саслушања човјека који је први дошао са попришта и у међусобном кореспондирању (генерални гувернер се налазио у Перасту, а Бућа у Котору — С. М.) мора нам бити потпуно схватљива у ово вријеме великог њиховог интересовања за догађаје у Црној Гори, тако да до датирања овог посљедњег писма генералног провидура није могло проћи више од једног дана рачунајући од дана у који се битка одиграла. Мјесто битке није поближе означено већ шире ограничено локалитетима: Градац — Ријека — Бобија, који су локалитети, као маркантније тачке, могли бити познати млетачким властима. Зашто, дакле, кад нас још на то поред предаје наводе и други извори⁸¹⁾, које је, истина, Јован Томић покушавао

⁸⁰⁾ ДАК — УП 101/28.

⁸¹⁾ Књига у Пиперској Ђелији, Цетињски љетопис, Савински љетопис (Савинска љествица) — види Ристо Драгићевић, Царев Лаз, Записи, година 1928, књига III, стр. 135—141 и Два записа о борби на Цареву Лазу, Историски записи, година 1949, књ. III, стр. 289—292; Душан Вуксан, Битка на Цареву Лазу 1712 године, Записи, год. 1929, књ. V, стр. 129—134; Петар Шеровић, О запису о бици на Цареву Лазу из манастира Савине, Историски записи, 1949, књ. III, стр. 286—289; Јован Томић, Турски поход на Црну Гору 1712 год., Глас СКА XCVI, и Питање Царева Лаза, СКА. Посебна издања, књ. XCIV; Јевто Миловић, Један непознати докуменат из 1747 год. о црногорској и турској борби на Цареву Лазу, Историски записи, година 1952, књ. VIII, стр. 177—183.

лишити сваке вјеродостојности, не видјети у границама горњих локалитета као мјесто битке баш Царев Лаз.

Да се у гореутврђеном датуму, 28 јула по новом, а 17 јула по старом календару, и мјесту десила озбиљнија битка између турске и црногорске војске, и поред еуфемистичког извјештаја попа Данила, доказује околност што је генерални провидур добио „многобројне извјештаје“ о „слављеној побједи Црногораца“, приликом које је дошло до заробљавања „застава и коња.“⁸²⁾ И „конфузни“ извјештаји који су нетом по бици стизали морали су код генералног провидура створити увјерење да се ради о крупном догађају док наређује да се саслушања извјештатеља пажљиво врше. Истина, све ове околности не би биле довољне да се са сигурношћу тврди да је битка о којој је ријеч била великих размјера, али из извјештаја⁸³⁾ баилу од 17 септембра у коме Бућа, говорећи о прекиду ратовања у Црној Гори, каже да су се Црногорци смирили пошто им је обећана милост, иако су Турцима нанијели невјероватне губитке погубивши око 2.000 већином албанских Турака и заплијенивши албанску комору, тако да је скадарски паша остао лишен свега, можемо извести закључак да је „слављена побједа Црногораца“ стечена заиста великом и крвавом битком. Да се горенаведени губици Турака не одnose на оне губитке које је серашћер Ахмет-паша претрпιο на повратку са Цетиња, а које и Томић унеколико признаје⁸⁴⁾, доказује опет Бућа у наставку поменутог извјештаја, јер каже да је босански паша имао не мале губитке и када је при повјачењу са Цетиња био сачекан и нападнут. А да се у бици о којој је ријеч не ради само о поразу⁸⁵⁾ војске Тахир-паше скадарског, која је свакако највише страдала, већ о поразу војске удружених паша под командом серашћера Ахмет-паше босанског, поред тврђења да су од погинулих већина (али не сви — С. М.) Албанци, то доказује и Бућино тврђење из једног каснијег извјештаја⁸⁶⁾, наиме да су серашћеру Ахмет-паши Црногорци пружили општар отпор и да је он са необичним губицима војске и једног дијела коморе успио да стигне на Цетиње, гдје се послѣ петодневног боравка, осјећајући се и сувише слабим, привидно измирио са једним дијелом побуњених општина, од којих је добио најбједније људе за таоце. Затим је порушио манастир и цркву и кренуо с војском према Херцеговини, али устаници који му се нијесу били покорили и који су били заузели мјеста са којих су могли најефикасније дјеловати, нападосе његову војску, нанијевши јој веће губитке при повратку од оних које је претрпјела при доласку.

⁸²⁾ Милаковић каже да је у бици на Цареву Лазу било заробљено 86 застава. Д. Милаковић, н. дј., стр. 117.

⁸³⁾ ДАК — УП 172/29.

⁸⁴⁾ Ј. Томић, Турски поход на Црну Гору 1712 год., Глас СКА ХСVI, стр. 192.

⁸⁵⁾ ДАК — УП 188—190/29.

Без обзира на ово, наставља Бућа, серашћер је био тада извијестио Порту да је порушио манастир и цркву на Цетињу, да су му се устаници потчинили, да је од њих добио седамдесетпет талаца, које је ослободио постигавши обавезу да ће плаћати дужан данак.

Можда би и преко мјере скептични Томић, да је имао у рукама ове Бућине извјештаје, одустао да се на неколико стотина страница упише у доказивању да 1712 године „није било на Цареву Лазу ни велике битке, нити каквог било окршаја између Турака и Црногораца“, јер овим документима не би могао оспорити вјеродостојност с обзиром да их је писао један високи млетачки функционер и обавјештајац, пуковник и надинтендант Јеролим Бућа (Букија), који је још имао задатак да дјелује на разбијање црногорског покрета и који би стога радије умањивао него потенцирао било који успјех Црногораца. Али то савјесни и опрезни Бућа није могао урадити, а нарочито не у извјештајима баилу, који је и са друге стране могао лако сазнати за тако велики пораз Турака и „слављену побједу Црногораца“. Прије се овако нешто могло друкче претставити или прећутати Млетачком сенату, са којим је за вријеме трајања ових посљедњих црногорских акција против Турака кореспондирао генерални провидур за Далмацију Карло Пизани, на основу чијих извјештаја Томић неигра сваку па и дјелимичну побједу Црногораца над Турцима 1712 године.

Дакле, на основу изложеног, у вези са „слављеном побједом“ Црногораца можемо закључити:

1) да је она услиједила битком на Цареву Лазу 17/28 јула 1712 године — и тиме вратити вјеру у домаће, већ наведене, писане изворе, у народну предају и у народну пјесму, која са много појединости и реализма говори о бици на Цареву Лазу;

2) да је у бици на Цареву Лазу потучена војска серашћера Ахмет-паше босанског, од чије је војске највише страдао одред Тахир-паше скадарског;

3) да је серашћер Ахмет-паша и поред претрпљеног пораза на Цареву Лазу, успио да стигне са својом преосталом, ослабљеном, војском на Цетиње, гдје је запалио манастир и цркву и одакле се вратио, напустивши Црну Гору а да не оствари од Порте постављене му задатке.

Не знамо гдје се на дан битке на Цареву Лазу налазио пуковник Милорадовић и да ли је у њој учествовао. Три дана после битке налази се на Цетињу, гдје 20 јула по ст. к. издаје грбальском кнезу Нику Лазаровићу слиједећи документ:

„Изволенијем оца и савршенијем сина и поспешенијем свегао духа и повеленијем благочастиваго цара Петра Алексијевича импература русискога и пр(о)ча и проча и прочи.

Како посла мене Михаила Милорадовича, великаго полковника и кавалиера, са граматами царскога величанства на Мачедонију. И придосмо прво ва (!) мјесто Гирбалъ и обретосмо кнезове и дајемо им књиге за вечу (!) вјеру кнезу Нику Лазаровичу како вичосмо (!) у њега књиге о старе господе и рисчанскије и турскије и латинскије с атештадима и дукалам да је било кнежтво и господство вазда из ни куче Лазаровича; и ја дајем и потврчујем кад гоч би изнио ову моју књигу пред благочастиваго цара Петра и пред осталом господом да му море бити потврчено и вјеровано с платами које су вазда имали по цекина шест на мјесец, како че бити посвједочено у ни превелечија. Зато им дадо ове моје књиге за ни вјерност и службу које су вјерно војевали са свом својом војском на сваку службу благочастиваго Цара и крв пролијевали и бој били и главе турске осижецали че год сам им заповиједао од стране царскога величанства о свому харчу и о мому, без никакве плате царскога величанства. Зато им дајем ову моју књигу и потврчујем да им је вјерована и помилована, њему и његовој брачи и њиховој дједи и унучади и ко гоч буде од његове куче за вјерност и службу њихову да се море дати дукала од благочастиваго Цара.

Да се зна. На 1712 мјесеца јулија 20 у митрополи на Цетињу. (Печат Милорадовићев с натписом:

„Михаил Милорадовић велики полковник и кавалиер“)

Благочастиваго цара Петра
велики полковник и кавалиер
Михаил Милорадович⁸⁶⁾

Ова Милорадовићева „књига“ убједљиво допуњује остала документа која говоре о учествовању Грбљана у црногорском покрету 1711 и 1712 године. Штавише, из ње се види да је учешће Грбљана било константно и ефикасно, као и то да су Грбљани вјероватно учествовали, и то баш са кнезом Ником Лазаровићем на челу, и у бици на Цареву Лазу, пошто му свега три дана послѣ битке Милорадовић издаје тако ласкаво признање.

Ни владика Данило ни Милорадовић нијесу бјежали пред серашћером само да спасу главе, већ да се придруже оним снагама које су биле способне да још наставе борбу. И борба се заиста настављала. Седам дана послѣ битке на Цареву Лазу, 4 августа по н. к., када је серашћер већ морао бити на Цетињу, генерални провидур се жали Бући да Турци показују крајњу спорост, што окуражује устанике и одгађа окончање ствари. Нада се да ће људи из Доброте од њега, Буће, упућени да се обавијесте о збивањима у Црној Гори, на повратку моћи казати нешто поуздано; ове људе треба да задржи у служби док се ства-

⁸⁶⁾ Код Др.-а Филипа Лазаревића.

ри буду овако развијале. У истом овом акту генерални провидур каже да је сазнао да су неке жене и дјеца из Грбља и Његуша ушли у Котор, као и да грбљанска стока прелази из Грбља на млетачку територију,⁸⁷⁾ а ова чињеница баш говори о томе да се серашћер већ налазио на Цетињу и да су се Грбљани и Његуши сматрали угроженим, те су стога хтјели обезбиједити нејач, док су људи способни за борбу намјеравали свакако да се одупру даљем турском напредовању. Увјерен сам да је више ова околност утицала на серашћера, који се, како Бућа каже, осјећао и сувише слабим, него интервенције генералног провидура у корист Грбљана,⁸⁸⁾ да одустане од даљег похода и да се ускоро са Цетиња упути према Херцеговини.

Баило у Цариграду је био стално извјештаван о догађајима у Црној Гори; Бућа, упућујући му пошту 12 августа, каже да ће он из извјештаја генералног провидура сазнати вијести о току догађаја у Црној Гори, додајући да се нада да ће се ускоро постићи жељено гуштивање устанка.⁸⁹⁾

О серашћеровом повлачењу са Цетиња которски ванредни провидур је добио извјештај и од сућа паштровске Ластве, датирани 20 августа, свакако неколико дана после је серашћеровог одласка са Цетиња; уосталом, овај извјештај паштровских сућа није имао ни претензија првог латора вијести о овом повлачењу, што се види из његове стилизације: „О серашћеру који се из Црне Горе повукао у близини Спужа ваша екселенција ће већ бити боље обавијештена.“⁹⁰⁾

Знајући да су се устаници на челу са Владиком и Милорадовићем груписали према херцеговском крају, с намјером да даље дјејствују против Турака, серашћер се задржао у Гацку. Вуко Сикимић са Гркавца 10 септембра јавља ванредном провидуру да би било потребно рестаурирати утврђење Гркавац, јер да Црногорци говоре о нападу на оне стране. Затим каже да се паша налази у Гацку, гдје сакупља борце и одакле је писао Граховљанима да му се предају, давши им рок до недјеље 11 септембра да му даду таоце, јер да ће их у противном случају напасти с војском. Сем ових, додаје Сикимић, и Зупци су позвани на предају.⁹¹⁾

Из Бућиног извјештаја из Рисна од 15 септембра ванредном провидуру види се да је био упућен један курир никшићком капетану с тим да овај упути своје људе у правцу Грахова ради обезбјеђења репатрирања неких никшићких породица које су биле пребјегле у Рисан. Кад се повратио, овај курир је изјавио да је путем срео Мата Гардашевића из Озринића са 180 људи,

⁸⁷⁾ ДАК — УП 99/28.

⁸⁸⁾ Ј. Томић, н. д. стр. 185 и даље.

⁸⁹⁾ ДАК — УП 171/29.

⁹⁰⁾ ДАК — УП 334/32.

⁹¹⁾ ДАК — УП 425/32.

да га је овај питао куда иде, а да му је он одговорио да жели да сазна у ком правцу је отишла једна већа група наоружаних Никшићана. Зато да му је Гардашевић одговорио да су ови Никшићани били у нападу на Бањане, којима су заплијенили двије хиљаде грла ситне и сто грла крупне стоке. Бућа додаје да су се Двршњани одлучили предати серашћеру и да су му баш јуче упутили таоце.⁹²⁾ Генерални провидур 16 септембра пише Бући да је сазнао да су Црногорци завршили збор и „све утаначили“ за један ограничен временски размак до Митров-дана идуће године, те да кад је тако, ништа га не весели резултат који је иначе морао бити безувјетан када већ главари траже познато „добročинство“. Наређује Бући да им саопшти да он, генерални провидур, од њих тражи постојаније одлуке, пошто му је ова јако сумњива.⁹³⁾ Који су све главари црногорски учествовали на овом збору и гдје се он одржао, из овог документа се то не види, исто тако се не може сазнати шта су „све установили“ нити пак ~~које~~ је то „познато добročинство“ које су главари тражили од претставника млетачких власти — може се само претпостављати. Извјесно је, како каже и Томић⁹⁴⁾, „да је генерални провидур јавио још непотчињеним главарима црногорским нека се одмах потчине везиру и одмах приме његов милостиви позив“, па се може претпоставити да су црногорски главари и одржали свој збор поводом ове поруке генералног провидура; на том збору су они сигурно и показали готовост да прекину непријатељства према Турцима, али постављајући можда услове тешко прихватљиве за Турке, а непожељне за Млетачку Републику. Није искључено да се даљим трагањем не пронађе неки други документ који би допунио и објаснио наводе из овог писма генералног провидура. У ово вријеме преговора између црногорских главара и генералног провидура, акције Црногораца против Турака, иако нијесу биле потпуно престале, биле су сведене на врло малу мјеру.⁹⁵⁾ То се види и из наставка горњег писма генералног провидура, када овај, говорећи о куририма који треба да пренесу пошту за Цариград, каже да је боље употријебити поданике и поред тога што влада привидан мир на границама. Сјутрадан је генерални провидур још више увјерен у прекид турско-црногорских оружаних сукоба, јер препоручује Бући да курире упуте преко Црне Горе, пошто је то, како каже, најкраћи и засад најсигурнији пут с обзиром на мир у Црној Гори.⁹⁶⁾

О прекиду ратовања у Црној Гори Бућа 17 септембра пише баилу; он, наиме, каже да су се Црногорци смирили пошто им је

⁹²⁾ ДАК — УП 424/32.

⁹³⁾ ДАК — УП 91/28.

⁹⁴⁾ Ј. Томић, н. д., стр. 194.

⁹⁵⁾ Исто, стр. 195.

⁹⁶⁾ ДАК — УП 92/28.

обећана милост, те да се са њима преговара о слободи трговине за тржишта у Котору, Рисну и Херцегновом и да су се они на својој скупштини обавезали заклетвом, истина под њима корисним условима, које им је предложио генерални провидур, да ће омогућити слободан пролаз караванима и штитити их.⁹⁷⁾

Да је за извјесно вријеме владао мир у Црној Гори, тврди и проглас генералног провидура од 19 октобра.⁹⁸⁾ У њему поред осталог стоји да, пошто су престали немири у пограничним крајевима и пошто постоји нада у остварење потпуног и трајног мира у сусједству, треба вјеровати да ће више него икада раније процвјетати трговина са турским земљама.

И курири на повратку из Цариграда не говоре више, приликом уобичајених њихових саслушања, о неким новим војним намјерама Турака према Црногорцима. На саслушању од 6 новембра курири, који су управо стигли, послије четири седмице путовања, из Цариграда у Котор, поред осталог су изјавили да су издата наређења у погледу наплаћивања данка од Црногораца, и то по цекин на главу, а не као што је било раније.⁹⁹⁾

19 децембра 1712 године стигли су у Котор извјештаји из Цариграда, у којима баило јавља о поновном рату Русије и Турске, као и о свргнућу великог везира.¹⁰⁰⁾ Исте ове двије вијести сазнајемо и из саслушања курира који су пренијели баилове пошиљке. Уосталом, изјаве курира, а то смо установили, увијек се поклапају са садржајем писама која је баило слао претставницима млетачке власти у Котору, и то у толикој мјери да морамо претпоставити да су курири били упућивани у садржај дипломатске поште коју су преносили, а то вјероватно из разлога да, ако би им пошта на путу страдала, усменим путем пренесу бар важније вијести. Поменути курири овом приликом су изјавили и то да су ухапшени пољски и руски амбасадори, стари и нови, као и њихово особље и да се налазе у згради „Седам кула“.¹⁰¹⁾

У одговору на горњи извјештај баилу од 20 децембра Бућа каже да су Црногорци примили са уживањем вијест о новом рату, те изражава страховање да ова чињеница не изазове нове немире на граници. Каже да се једино боји цетињског Владике, „који је очајан али моћан, и који може својим гњевом распалити нову ватру“. На крају Бућа убјеђује баила да ће бити предузете све мјере потребне да се спријече нови подухвати.¹⁰²⁾

До 7 јануара 1713 године у Црној Гори је владао мир, јер Бућа у писму¹⁰³⁾ баилу од 7 јануара каже да и поред новонавије-

⁹⁷⁾ ДАК — УП 172/29.

⁹⁸⁾ ДАК — УП 12/30.

⁹⁹⁾ ДАК — УП 81/28.

¹⁰⁰⁾ ДАК — УП 174/29.

¹⁰¹⁾ ДАК — УП 79/28.

¹⁰²⁾ ДАК — УП 174/29.

¹⁰³⁾ ДАК — УП 765/32.

штеног рата Русији од стране Турске на границама нема нових збивања, пошто су отсутни Милорадовић и капетан Јован Лукачевић. Он је сазнао да сви главари Црне Горе одржавају са владиком Данилом општу скупштину у Мајинама, али да не зна шта је дало повода тој скупштини. Изгледа, додаје Бућа, да цетињски Владика жели да отпутује за Русију, око чега се, са дозволом генералног провидура, залаже и надбискуп Вицко Змајевић, „како би Владика ђаво однио из Црне Горе“. Бућа наставља да не зна кад ће ово путовање успиједити, јер да је Владика превртљив; зна поуздано да је затражио да му се дозволи превоз до Ријеке о државном трошку, што му се не удоговава, те се он, Бућа, боји да ће ова околност отежати његов одлазак, а његово присуство у Црној Гори проузроковати нове немире.

Коликогод је Венеција морала са подозрењем гледати на Владичин пут за Русију, пошто јој је зближавање ових двају словенских народа могло изазвати штетних посљедица, ипак ју је тренутна ситуација наводила да потстиче Владика на пут, како би га за извјесно вријеме уклонила из Црне Горе, у намјери да ће једино на тај начин обезбиједити мир и слободу своје трговине на овом дијелу својих граница, када су били изгледи да би тај мир могли поново пореметити Црногорци. Чудно је само како је надбискуп Змајевић могао утицати на Владичин одлазак за Русију; могао би се, али са мало вјероватноће, претпоставити његов утицај на неког од црногорских главара, али не и на самог Владика, који је свакако морао бити свјестан Змајевићевог протуцрногорског и промлетачког, или боље прокатоличког рада. Генерални провидур у свом писму Бући од 7 фебруара 1713 године из Задра о Змајевићевом утицају на одлазак Владичин за Русију овако говори: „Видим и у одласку цетињског владике за Ријеку плодове заслужног настојања монсињора надбискупа Змајевића, који је знао да га својим настојањем наведе на одлазак, тако да се захваљујући отсуству овог јединог заговарача може вјеровати да ће бити мир на тим границама. Кад будете сазнали нешто о онима који су са њиме отпутовали, биће ми драго да ме обавијестите.“

Међутим, иако би се из горњег писма морало закључити да је Владика стварно кренуо за Ријеку, он је остао у Црној Гори: то сазнајемо из Бућиног писма баилу од 20 фебруара¹⁰⁴⁾, у коме поред осталог стоји да је Владика, који је био прибавио и путне исправе ради одласка у Русију са синовима црногорских главара, остао у Црној Гори, јер да су се том путу супротставили главари, те се сада он налази у Мајинама „тешко болестан од очајања“.

У наредном писму баилу од 17 марта Бућа каже да Владика шири гласине о скорој појави Милорадовића у Црној Гори, али

¹⁰⁴⁾ ДАК — УП 175/29.

да је народ у страху од многих паша који су баш из предострожности према Црногорцима остали у својим пашалуцима. Не само Црногорци, већ и Грбљани, се плаше турских напада, јер су чули да је турска војска у близини њихових граница, и то у већем броју од обичног.¹⁰⁵⁾

Дакле, руско-турски односи и изгледи на поновни рат између ових, који је, истина, од стране Турске био објављен, али не и почет, још 19 новембра 1712 године, диктирали су и примјенљивање мјера предострожности према Црногорцима од стране Турака. Из саслушања курира стиглих из Цариграда 9 априла могло би се претпоставити да је према Црној Гори био упућен и Ђин Али-паша¹⁰⁶⁾, пошто су они изјавили да су га срели на путу из Приштине и да их је питао о јачини црногорских снага, на што су му они одговорили да пошто су поданици Млетачке Републике не знају ништа да му о томе кажу¹⁰⁷⁾

Владика је са Ријеке добијао окуражавајуће вијести и потстреке на нове акције против Турака, што се види и из писма генералног провидура Бући од 21 априла, у коме дословно стоји ово: „Пошто сам видио у преводу писма што га је православни извјеститељ упутио цетињском владици у вези очекиваног Милорадовићевог повратка, не остаје ми друго него препоручити Вам будност над оним што би могло настати у вези са овом вијести, као и да вјером држите Црногорце, а нарочито Озриниће и Грбљане, и да их опоменете да би им свако па и најмање њихово учествовање (у борбама против Турака — С. М.) проузроковало највеће очајање.“¹⁰⁸⁾

Бућа 6 јуна јавља баилу да га је генерални провирур извјестио да има сигурна обавјештења да се Милорадовић са неколико официра налази у Бечу, снабђевен новцем, са наређењем да се врати у Црну Гору. Овим вијестима, каже даље Бућа, треба вјеровати, јер је три дана прије доласка тих вијести „тмурни и жалосни“ цетињски Владика стишао на мјесто порушеног манастира, где је развио пет застава и где се за три узастопне вечери славило; Владика је позвао присутне да кличу „живио“, јер да ће они ускоро видјети оно што никад нијесу ни помислили. Ово његово, наставља Бућа, рђаво засновано дјеловање дало је повода да се шездесет Црногораца усмјере у правцу Спужа и да тамо побију двадесетједног Турчина и то оних најбољих, тако да је оваквих остало само четири. Сазнао сам да је овај напад дао

¹⁰⁵⁾ ДАК — УП 176/29.

¹⁰⁶⁾ Овај паша се за вријеме Морејског рата борио против Црногораца и негдје код Никшића био је заробљен од кнеза Рада Властелиновића 30 априла 1690 године. — Види мој чланак „Племи Никшићи у Морејском рату“, Историјски записи, година 1954, св. 1, стр. 19 и 20.

¹⁰⁷⁾ ДАК — УП 745/32.

¹⁰⁸⁾ ДАК — УП 768/32.

повода Турцима да упуте Порти са жалбама и трагове лешина побијених Турака, како би им се боље вјеровало. Црногорци, међутим, за сјутра су сазвали општу скупштину главара у Брајићима; не може се сазнати са којим циљем, али ја вјерујем да потврде раније дате заједничке обавезе (за борбу против Турака — С. М.). Ја сам им (главарима црногорским — С. М.) упутио писмо у духу наређења која сам добио од генералног провидура, а нећу пропустити да обавјештавам вашу екселенцију о даљем развоју ствари.¹⁰⁹⁾

У наредном свом извјештају од 27 јуна Бућа из Будве јавља баилу да се Црногорци надају поновном доласку Милорадовића, као што то и увјерава својим писмима цетињски Владика, који је, истина, много потиштен, јер вјерује у нове нападе Турака на Црну Гору, те би он, као најдобростојнији, са остацима њему потчињених манастира могао платити за све. Очекује се, наставља Бућа, да се скадарски паша поврати са својим снагама, са којима треба да удари на Црну Гору, што ми изгледа немогуће уколико не би имао јачих снага, или уколико се не би ујединио са другим пашама, тим прије кад се узму у обзир губици које су Турци претрпјели прошле године од општег устанка Црногораца, који су, рачунајући на поновне турске нападе, поново прогласили устанак, утврдивши међусобно нову вјеру.¹¹⁰⁾

Предосјећајући нове догађаје у Црној Гори, и генерални и ванредни провидур стално траже од Буће да их извјештава о намјерама Црногораца, а нарочито о одлукама скупштине главара. Из кореспонденције ових закључује се да се у ово вријеме често састаје скупштина црногорских главара. У свом писму Бући од 9 јула ванредни провидур каже да ће би хтио да се на збору главара донесе нека одлука а да за њу млетачке власти не сазнају, или, пак, да је касно сазнају. Он сматра да ће на општој скупштини, која има скоро да се одржи бити говора о Милорадовићевом доласку, а да у то вјерује има разлога. Ванредни провидур препоручује Бући најбрижљивије настојање у сазнавању свега онога што је могуће, како би се предузели потребни кораци да се осујети нека неопортуна одлука Црногораца, јер да није сада ни прилика ни вријеме да Црногорци постигну неке користи, штавише навукли би на себе несрећу каква их досад никада није задесила.¹¹¹⁾

У писму Бући од 20 јула баило каже да би нова збивања у Црној Гори могла поново пореметити мир на границама. Говори да је склопљен мир између Турске и Русије, али сумња у његово трајање с обзиром на покрет турских трупа према граници Пољске.¹¹²⁾

¹⁰⁹⁾ ДАК — УП 176/29.

¹¹⁰⁾ ДАК — УП 177/29.

¹¹¹⁾ ДАК — УП 1061/32.

¹¹²⁾ ДАК — УП 735/32.

Вијести о поновном доласку Милорадовића с официрима и новцем и Владичином пропагирању новог устанка, као и о напади-ма које су Црногорци обновили на Турке, а к томе још вијест да је већ стигао један од Милорадовићевих најприснијих сарадника Славко Николин, који у народу растура Милорадовићева писма, много су узнемиравале Турке, који су рачунали да ће нови устанак Црногораца попримити исте размјере као и прошли, те су одлучили да, сем припремања војске, утврђују и градове за које су рачунали да би могли бити напанути. Пошто је претстојала највећа опасност Никшићу, Турци су почели са утврђивањем овог града. У извјештају Фрања Буће од 11 августа из Рисна ванредном провидуру стоји да се Дурмиш-паша херцеговачки налази у Никшићу ради утврђивања града око кога подиже нове зидине, али да су се до сада саграђене зидине два пута срушиле пошто се грађење вршило само једним редом камена наслоњеног уз постојеће старе зидине. На једном углу зидина подижу кулу са које ће топовском ватром моћи штитити прилаз граду са двије стране.¹¹³⁾

25 августа Бућа јавља баилу да је „услиједила вјера“ између Црногораца и Турака из Подгорице, али да није дошло до састанка између њих, пошто је турски капетан преко писама наговарао Црногорце да је потребно да, сем састанка са главарима и цетињским Владиком¹¹⁴⁾, два или четири главара оду са њиме на Порту да изразе своју потчињеност Дивану и да моле да буду ослобођени плаћања нових дажбина скадарском паши, нашто су они били и пристали, али прије неколико дана промијенили су одлуку пошто их је један њихов конфидент, Турчин, обавијестио да турски позиви имају за циљ само да подгорички Турци добију од њих на папиру печате свих главара, како би их могли показати Дивану као доказ „да би све било у корист подгоричких Турака“, као и то да је за Владиком управо издато наређење од султана према коме би Црногорци дошли у тежи положај од оних у Спужу и „Оногошту у Никшићу“. Ова вијест, каже Бућа, заплашила је не само Црногорце већ и Грбљане, који су изгубљени и очајни и који изјављују да су сви спремни да буду прије сасјечени на комаде него да се оствари оно што су чули. Озринићи, наставља Бућа, не престају да врше оружане нападе у Херцеговини, одакле се враћају са великим плијеном стоке, највише из никшићког краја. Дурмиш паша се сада, каже Бућа, налази у Никшићу, затворен у граду, и нема храбрости да изиђе и да се одупре, што код устаника побуђује још већу смјелост.¹¹⁵⁾

У свом извјештају од 10 септембра Бућа јавља баилу да је свргнут са положаја скадарски Тахир-паша и да ће га замије-

¹¹³⁾ ДАК — УП 57/30.

¹¹⁴⁾ У документу стоји „требињски“ али је очито да треба „цетињски“

¹¹⁵⁾ ДАК — УП 178/29.

нити хаџи Мехмет за кога кажу да је био султанов тефтедар, а који је, да би се ослободио ове дужности, понудио четрдесет кеса, што му није успјело. Избором ове личности, наставља Бућа, смели су се не само устаници из прошле године већ и команданти свих градова и мјеста њему потчињених.¹¹⁶⁾ Из наредног Бућиног извјештаја баилу од 8 октобра види се да је нови паша већ у Скадру и да су му млетачке власти из Котора упутиле љекара. У истом овом извјештају Бућа каже да црногорски и грбальски главари изјављују да ако их он буде позвао, никада неће лично отићи да му се поклоне, већ да ће послати друге људе.¹¹⁷⁾

На основу извјештаја генералног провидура од 14 октобра 1713 године Томић¹¹⁸⁾ овако говори о новом скадарском паши: „Хаџи Мехмед, родом Цариграђанин, човјек истина стар — говорило се да му је било 75 година — али од великог поверења и вишег ауторитета. Пре тога био је султанов тефтедар. Са тога положаја уклоњен је 1712 године, кад и велики везир Балтаџи, јер се сумњало у њих да су у споразуму са Русима. У Скадар је послат за казну. Скадарски пашалук није одговарао достојанству везира са три туга, које је хаџи Мехмед имао на положају султанова тефтедара. Али он је ипак дошао у Скадар. И пошто је родом био Цариграђанин а не из тог краја, и према томе нимало заинтересован за коју било страну, од њега се очекивало да ће управљати пашалуком без обзира на личности и на сукобе у Скадру, него да ће гледати ствари такве какве су. Појава такве личности на положају скадарског паше није била радо виђена у Арбанији, једно што је друге а не арбанске народности, а друго што тачност и скрупулозност старешине није била на цени код Арбанаса: Млечићи пак, који су у неким питањима били заинтересовани у највећој мери према Арбанији, очекивали су много од човека „мирног, послушног и незаинтересованог“, и нарочито што се нису морали бојати да ће га Улцињани добити златом, да им допусти слободно гусарење по мору. Међутим тај тако мирни паша, о коме су се преносиле најповољније вести, а такве су долазиле из Цариграда с млетачке стране, убрзо се показао одлучан“.

Одмах послѣје доласка на положај скадарског паше хаџи Мехмед је забринуо Црногорце пустивши вијести о његовој намјери подизања утврђења на мјесту порушеног Цетињског манастира. Ову вијест је искористио генерални провидур да преко Буће опомене Црногорце да је ова намјера скадарског паше уствари посљедица њиховог непотчињавања Турцима, како би их на тај начин навео да промијене своје држање према њима.

¹¹⁶⁾ ДАК — УП 179/29.

¹¹⁷⁾ ДАК — УП 180/29.

¹¹⁸⁾ Ј. Томић, Поход Нуман-паше Ђуприлића на Црну Гору 1714, Глас СКА СXLVII, стр. 56 и 57.

Хаџи Мехмед је ипак сили претпостављао мирно рјешење питања потчињавања Црне Горе, па је позвао њене главаре на састанак у Скадар, али кад му се позиве одазваше само двојица, наставио је са пријетњама: да ће помоћу силе остварити своје планове у односу на Црну Гору. Истовремено мора да је скадарски паша још једном позвао црногорске главаре, јер се 5 новембра по новом календару на Цетињу одржала општа скупштина на којој је требало да се донесе одлука о одговору Мехмед-паши. Не зна се која је одлука била донесена, али мора се претпоставити да је она била негативна у односу на пашине захтјеве, пошто је ускоро Мехмед паша одлучио послати свога сина Ибрахима и муселима Хусеина с војском у Црну Гору ради наплате данка, а укључио га Црногорци не буду хтјели платити, да ће тражити од Порте да нареди околним санџак-беговима да скупе војску и да ће са њима ударити на Црну Гору како би је силном покорио.¹¹⁹⁾

Скадарски паша је могао вјеровати у ефикасност својих пријетњи с обзиром на припреме и снабдијевање војске у сусједству Црне Горе, што се баш у ово вријеме вршило. Из извјештаја Буће бајлу од 3 децембра види се да је скадарском паши већ било стигло 240 камила натоварених муницијом, која је била одређена за Спуж, Подгорицу и Жабљак, а херцеговачком паши 75 коња, 400 топовских ђулади, три топа и два коња завоја и љекова; све ово (очито мисли се на оно што је припадало херцеговачком паши — С. М.), каже се у извјештају, већ је похрањено у граду Оногошту у Никшићу. Из истог овог извјештаја види се како су се развијале ствари између скадарског паше с једне и Црногораца и Грбљана с друге стране. Бућа, наиме, каже да доставља превод писма што га је скадарски паша упутио Грбљанима; не говори о садржају тог писма већ само о одговору Грбљана: они, наиме, наглашавају да пошто зависе само од великог јемина, и то једино у плаћању њему 160 золота годишње, не могу да протурјече ферманима издатим им од стране султана, у којима их ослобађа сваке потчињености другим командантима. Они су, наставља Бућа, писали великом јемину да их заштити од неприлика, што је и његова дужност; њега такође моле да им издјејствује пуштање из Бара њихових талаца које су прошле године били предали серашћеру када је био стигао са војском ради угушивања устанка; том приликом је скадарски паша хтио узети ове таоце, али му није било успјело. Даље каже Бућа да је хаџи Мехмед-паша преко Хусеин-паше, сина бившег серашћера Сулејман-паше, а брата покојног Хомер-паше, који ужива поштовање свих „горњих Брда“, то јест Куча, Климената, Бјелопавлића и осталих, успио да му се сви ови покоре на његову, Хусеин-пашину, ријеч и вјеру. Без Хусеин-паше, каже Бућа, скадарски паша ништа не рјешава и сматра га као сина. Кад је паша

¹¹⁹⁾ Исто, стр. 57—60.

био упутио циркуларно писмо свим црногорским главарима с позивом да му дођу изразити покорност, и пошто се ови нијесу били одазвали, Хусеин-паша је знао да на састанку са цетињским Владиком, који је одржан близу Црмнице 27 новембра, и то у највећој тајности, придобије овога да наговори све главаре осим Озринића и Бјелица да на челу са њиме дођу у Вир, гдје их је чекао син скадарског паше са Хусеин пашом и новим муселимом са пратњом од 300 Турака. Преговори који су почели на Виру 28 новембра завршили су се 2 децембра а ништа се није утаничило, пошто су Турци били поставили два захтјева: први, да Владика са свим главарима оде на састанак паши у Скадар с тим да Црногорци задрже 24 Турчина као таоце, што није било прихваћено, и други, да преузму обавезу да обнове солила као што су била прије Кандиског рата, што такође није било прихваћено. Са овог састанка у име свих присутних и отсутних Црногораца упућена су двојица главара да преговарају с пашом у погледу данка; о исходу ових преговора Бућа обећаје баилу да ће поднијети извјештај идућом пошљићком.¹²⁰⁾

У наредном Бућином извјештају баилу, који носи датум 11 јануара 1714, стоји да су Црногорци и Грбљани били пронијели глас да су се нагодили са скадарским пашом плативши му петнаест кеса, али да то није истина, јер је он, Бућа, сазнао од нарочито одасланог човјека у Скадар да је паша затражио од самих Црногораца 15 кеса на име годишњег данка и штете нанесене Турцима приликом устанка, на што ће, мисли Бућа, исто пристати од страха да не буду опустошени. И Грбљани би, наставља Бућа, пристали да плате пет кеса кад би се радило о једном плаћању за увијек, иако су били предузели мјере да се ослободе икаквог плаћања скадарском паши посредством јемина, што им није успјело; наглашено им је да су платили данак Ода-паши када је био са војском кренуо против њих, и од кога су се силом новца спасили. А сада, завршава Бућа, пошто виде да су угрожени од скадарског паше, вјерујем да ће не само дати тражени новац већ и таоце, те ће се тако створити преседан и сваки паша ће их моћи држати у покорности.¹²¹⁾

Бућина предвиђања да ће напоскон Црногорци и Грбљани застрашени опасношћу која им је озбиљно пријетила, попустити и задовољити пашина тражења нијесу се остварила, те му је, свакако, морало бити врло тешко кад је у свом извјештају баилу од 14 марта морао признати: „Упорност Црногораца у одбијању да се покоре скадарском паши још увијек траје. Приликом свог одласка паши у Скадар био сам изложен опасности, јер сам са сваке стране чуо дјејство ватреног оружја пошто су брча у пламену због гњева Црногораца, а равница због бијеса Улци-

¹²⁰⁾ ДАК — УП 181—183/29.

¹²¹⁾ ДАК — УП 184 и 185/29.

њана. Брђани су се покорили паши и предали му таоце, а послѣје мог одласка из Скадра Црмничани и Зећани, те према томе остају сами Црногорци и Грбљани, против којих паша намјерава сакупити снаге, пошто је већ извијестио Порту о њиховом устанку, а истовремено је писао ванредном провидуру да забрани Грбљанима и Црногорцима улаз у млетачке градове и да им не дозволи набављање намирница“.¹²³⁾

Мехмед-паши је заиста било успјело мирним путем покорити Брђане, а затим Црмничане и Зећане, који му сем харача дадоше и таоце. Штавише он је намјеравао да користи ове у насилном потчињавању Катуњана. Да би у ту сврху придобио Брђане, још фебруара је био отишао у Подгорицу, одакле је био наредио главарима Куча, Климената, Пипера и других Брђана да га тамо посјете. Они су заиста и дошли, а паша их је лијепо примио, задржавши их неколико дана. И њима је као и Црмничанима издао наређење да буду под оружјем и да чекају његов позив. Ове вијести је Бућа пренио которском ванредном провидуру по повратку из Подгорице, куда је био отишао да се састане са скадарским пашом.¹²³⁾

Мехмед паша је остао дуго у Подгорици и одатле је, припремајући се да силном покори Црногорце, покушавао, а можда дјеломично и успијевао, да, преко једног свог одреда у јачини од хиљаду људи, на челу са Мустафагићем, сакупи нешто харача и од неких Катуњана. Али његови напори да добије од њих таоце остали су потпуно бесплодни.¹²⁴⁾

Док је тако хаџи Мехмед из Подгорице припремао јаки оружани напад на непокорна црногорска племена, изненадно је био опозван са положаја скадарског паше и 22 маја је напустио Подгорицу и преко Скадра одмах сјутрадан кренуо за Цариград, оставивши у Скадру свог сина, који је био на челу пашалука све до доласка новог паше. Генерални провидур је у свом извјештају Сенату жалио одлазак Мехмед паше, јер да је овај својом одлучношћу застрашио султанове поданике и умањио жестину Црногораца, те да су они на посљедњој својој скупштини били сложено одлучили своје потчињавање Турцима и већ били спремни да предају харач, од чега су одустали кад се сазнало за његов нагли одлазак. Али сада, наставља генерални провидур, измијенише они своје држање и наставише своју ранију скандалозну необузданост и дадоше се на пљачкање и паљење кућа оних племена, која су се била потчинила паши.¹²⁵⁾

Бућа ни у једном свом извјештају не говори о готовости Црногораца да се потчине скадарском паши, што свакако не би

¹²³⁾ ДАК — УП 186—188/29.

¹²⁴⁾ Ј. Томић, н. д. стр. 62.

¹²⁴⁾ Исто, стр. 63.

¹²⁵⁾ Исто, стр. 65 и 66.

био пропустио да је заиста тако нешто било одлучено на скупштини црногорских главара, па вјерујемо да је горњи извјештај генералног провидура за Далмацију бар у том детаљу нетачан, јер смијењени скадарски паша не би извијестио Порту да „Црногорци настављају са раније започетим устанком, да не дају таоце и да не плаћају данак“; „у вези чега је био постављен за новог скадарског пашу онај који је као сешашер предводио турску војску 1712 године против Црне Горе и који је добио наређење да се са новом војском упуту против устаника, а ако их не савлада да ће платити главом“.¹²⁶⁾

У свом извјештају¹²⁷⁾ од 27 јуна Бућа јавља баилу да, према гласовима који се проносе и извјештајима свих конфидената, босански паша Ђуприлић и новоодређени скадарски паша сакупљају велику војску против Црногораца, који се нијесу хтјели покорити свом владару и који непрекидно нападају у правцу Херцеговине, те да је босански паша већ послао свога муселима скадарском паши ради договора. У наставку овог извјештаја Бућа каже да је у Никшићу стигао, у пратњи двадесетчетири Турчина на коњима, патријарх са двојицом капиција са ферманима који наређују свим турским командантима да се према њему најљепше опходе, и да је већ упуту писмо Вукоти Вукашиновом из Озринића, „капетану свих Црногораца“. До овог писма је Бућа успио доћи и извршити његов превод који спроводи уз извјештај баилу. Други примјерак превода је предао ванредном провидуру, који га је придружио свом извјештају Сенату од 26 јуна. Ово писмо, заправо посланица патријарха Мојсија, успио је пронаћи Јован Томић у Млетачком архиву и објавио га је у својој расправи „Поход Нуман-паше Ђуприлића на Црну Гору 1714 год.“ Иако је из овог писма Бућа морао констатовати само посредничку улогу српског патријарха у циљу навођења Црногораца на покорност Турцима, ипак изражава мало сумње у патријархову искреност према Турцима кад, говорећи о овом писму, каже да вјероватно оно није написано у неку другу сврху док је патријарх стигао у Никшић у друштву Турака. У наставку овог посљедњег извјештаја Бућа каже за Грбљане да се плаше најављених турских припрема, те да су се ту скоро на граници Паштровића састали са Турцима из Бара, да би их наговорили да удобровоље новог пашу према њима; на састанку — пошто су им Турци тражили таоце и исплату харача, а они нијесу хтјели пристати на давање талаца, док су у погледу плаћања харача тражили одгоду до св. Михаила, те према томе нијесу удовољили ни једном ни другом тражењу Турака — није се постигло никакво рјешење, те се Грбљани и даље, као и досад, сматрају као и остали устаници са Милорадовићем на челу. У истом овом извјештају Бућа:

¹²⁶⁾ ДАК — УП 188—190/29.

¹²⁷⁾ ДАК — УП 191—194/29.

каже да је један капиција са строгим ферманом отишао у Дубровник да тражи од дубровачких власти накнаду штете коју су устаници, вођени Милорадовићем, били раније починили каравану који се враћао из Дубровника у Турску (свакако на дубровачкој територији, док се оштета тражи од Дубровчана — С. М.), затим за испоруку топова (од стране Дубровчана — С. М.) устаницима, као и за трговачку робу која се налазила на тартани у Молунту, а која је, пошто је била опљачкана, запаљена од устаника. Бућа не зна шта су на овај захтјев одговориле дубровачке власти; зна само то да су четири претставника Дубровачке владе отишли са капицијом на лице мјеста опљачкане и запаљене тартане и вјерује да су у односу на ову штету успјели наговорити Турчина да тражи оштету од Млетачке Републике, јер да се Молунат налази у њеним границама(!). На крају, Бућа, говорећи о путовању посљедњих курира из Цариграда, каже да су се задржали дуже од уобичајеног времена пошто су умјесто да користе пут који води преко Скадра, што им је било наређено, пошли оним преко Драча, одакле су морем наставили до Будве; то су урадили због тога што су се плашили да не буду у Скадру нападнути од Турака, будући да су родбински повезани са устаницима.

У извјештају од 19 августа Бућа јавља баилу поред осталог да је прије седам дана стигао у своју резиденцију скадарски паша и да је позвао на вјеру у Скадар главаре Црне Горе и Грбља, којима пријети босански паша да ће их са јаким снагама напасти чим буде прошао бајрам; главари Црмнице и Зете, као најближи, стигли први, али су одмах били ухапшени, што су сазнали и они главари који су се били упутили према Скадру, те су се вратили. Затим Бућа каже да је сазнао са двије стране да се повратио Рамадан-ага, Баранин, са дрвима која ће бити употријебљена за лежишта топова одређених за војну против Црне Горе, као и то да се прије два дана вратио и Али-ага који је био код паше у Скадру и прича да ће сигурно послје бајрама бити упућена војска против Црне Горе. Бућа каже да је сазнао и то да је скадарском паши стигло наређење да оде у Улцињ, што ће успједити кроз пет дана, ради утврђивања овог града једним јарком широким седам корака и исто толико дубоким, тако да град, опасан овим јарком, буде као на острву; због ових радова у Улцињ ће доћи тристотине мајстора Грка, речених Гоге, који ће извршити и све оправке потребне граду; исто ће бити урађено и у Бару, одакле је као и из Улциња прије два дана придигнуто 200 ока праха ради прављења фишека, који ће бити подијељени војсци која ће бити упућена против Црногораца.¹²⁸⁾

7 септембра Бућа јавља баилу да према новим вијестима, које је добио и од стране генералног провидура, босански и херцеговачки паше „са осталима“ кане сигурно напасти само четири црно-

¹²⁸⁾ ДАК — УП 194—196/29.

горске општине, и то: Озриниће, Цуце, Бјелице и Заљут, пошто су са претставницима осталих општина, чији су главари већ на вјеру отишли у Скадар, зачети преговори, те се вјерује да од пријетња о великом нападу на Црну Гору неће бити ништа¹⁸⁹⁾

Наредним извјештајем од 19 октобра Бућа демантује баилу своју горњу претпоставку, јер каже да је у циљу напада на Црну Гору турска војска стигла већ на Његуше, пошто су Црногорци оглашени непокорним.¹⁹⁰⁾ Ова војска, о којој говори Бућа, био је одред скадарског паше, који је по налогу Ћуприлића већ био почео операције против Црне Горе, и те операције су саставни дио великог Нуман-пашиног похода на Црну Гору, који је услиједио због чврсте ријешености Црногораца, на челу са владиком Данилом, да се не потчине Турцима.

Славко Мијушковић

---

¹⁸⁹⁾ ДАК — УП 196/29.

¹⁹⁰⁾ ДАК — УП 196 и 197/29.